

Moć, politika i država

Uvod

U ovom poglavlju uglavnom ćemo se baviti prirodom i distribucijom moći u modernim industrijskim društvima.

Mnogi sociolozi tvrde kako je politička sociologija proučavanje moći u njezinu najširem smislu. Tako Dowse i Hughes konstatiraju da se "u politici radi o 'moći', politika se događa kad postoje razlike u moći" (Dowse i Hughes, 1972.). Prema takvoj definiciji, svaki društveni odnos koji uključuje razlike u moći jest politički odnos. Stoga se političkim odnosom može smatrati i odnos roditelja koji određuje obveze u kući svojoj djeci, kao i odnos nastavnika koji nameće disciplinu u razredu; odnos direktora koji organizira svoju radnu snagu, sve do generala koji svojim vojnicima izdaje naredbu da otpočnu bitku.

Međutim, tradicionalno izučavanje politike usredotočuje se na državu i različite institucije vlasti kao što su parlament i sudstvo. Sociologe naročito zanima država, koju proučavaju u odnosu prema cjelokupnom društvu, a ne izolirano.

Sociolozi često razlikuju dva oblika moći, vlast i prisilu:

1. Vlast je onaj oblik moći koji je prihvaćen kao legitiman, to jest kao ispravan i pravedan, i kojem se na toj osnovi pokorava. Prema tome, ako pripadnici britanskog društva prihvaćaju da parlament ima pravo donositi određene odluke i smatraju te odluke zakonitima, parlamentarnu moć možemo definirati kao legitimnu vlast.
2. Prisila je onaj oblik moći koju njoj podložni ne smatraju legitimnom. Tako se, sa stajališta baskijskih nacionalista, aktivnosti španjolske policije i vojske u pokrajini Baskiji mogu smatrati prisilom.

Međutim, razlika između vlasti i prisile nije tako jasno izražena kao što bi se moglo zaključiti iz navedenih definicija. Često se iznose teze kako se oba oblika moći u krajnjoj konzekvenciji temelje na fizičkoj sili i da su oni koji provode zakon u situaciji da pribjegu fizičkoj sili, bez obzira na to smatra li se njihova moć legitimnom ili ne.

Stoga ćemo, prije svega, proučiti vrlo utjecajna stajališta Maxa Webera o moći i tipovima vlasti.

Max Weber – moć i tipovi vlasti

Max Weber definira moć kao:

izgleda jednog čovjeka, ili određenog broja ljudi, da provedu svoju volju u okviru zajedničkog djelovanja, čak i unatoč otporu ostalih koji u tom djelovanju sudjeluju.

Weber, u: Gerth i Mills, 1948., str. 180

Drugim riječima, moć se sastoji od mogućnosti provođenja vlastite volje čak i kada se drugi protivite vašim željama.

Webera posebno zanimaju razlike između različitih tipova vlasti. Iznosi mišljenje da postoje tri izvora vlasti: karizmatička, tradicionalna i racionalno-legalna.

Karizmatička vlast

Karizmatička vlast zasniva se na odanosti podanika vođi za kojeg se vjeruje da raspolaže iznimnim sposobnostima. Te se sposobnosti smatraju nadnaravnima, nadljudskima ili barem iznimnima u usporedbi s ostalim smrtnicima.

Karizmatički vođe uspijevaju dominirati i kontrolirati svoje sljedbenike izravnim emocionalnim obraćanjem, koje pobuđuje odanost i snažan osjećaj lojalnosti. Primjeri iz povijesti koje možemo smatrati vrlo bliskima karizmatičkoj vlasti uključuju Aleksandra Velikog, Napoleona i Fidela Castra. Međutim, i mnogi obični ljudi, kao što su profesori ili direktori, također koriste osobnu karizmu za vladanje i nametanje vlastite volje.

I
t
i
o
t
i
o
p
n
r
k
k
il
le
te
n
ta

Pr
fir
viš
od
po
ca,

Dc
Ka
ra
pri
raz
noš
žio
koj
kat
usru
luk
na

Tradicionalna vlast

Drugi oblik vlasti Weber naziva tradicionalnom vlašću. Takva se vlast temelji na vjeri u "ispravnost i svetost" postojećih običaja i tradicija. Pojedinci na vlasti zahtijevaju poslušnost podanika na temelju svojeg tradicionalnog statusa, koji je obično naslijeđen. Ponašanjem njihovih podanika upravlja osjećaj lojalnosti i obveze prema čvrsto etabliranim pozicijama moći.

Feudalni sustav srednjovjekovne Europe jedan je od primjera tradicionalne vlasti; vladari i plemstvo na visokim su pozicijama zbog svojeg naslijeđenog statusa, te osobne lojalnosti svojih podanika.

Racionalno-zakonska vlast

Treći tip vlasti koju Weber razlikuje je racionalno-zakonska vlast. Kod takve vlasti, za razliku od karizmatičke i tradicionalne, legitimitet i kontrola nemaju korijen u osobnim kvalitetama vođe i odanosti podanika koju pobuđuju, kao ni u tradiciji. Racionalno-zakonska vlast temelji se na prihvaćanju skupa impersonalnih pravila.

Pojedinci na vlasti u mogućnosti su izdavati naredbe i navesti podanike da se pokore tim naredbama, s obzirom na to da drugi prihvaćaju zakonski okvir koji legalizira tu vlast. Stoga se pokoravamo nalogima sudaca, poreznih inspektora ili vojne uprave, s obzirom na to da prihvaćamo legalni zakonski okvir na kojemu se njihova moć temelji. Pravila na kojima se temelji moć pojedinaca na vlasti racionalna su, dakle koncipirana su tako da se omogući postizanje određenog cilja, pri

čemu su jasno specificirana sredstva i načini kako taj cilj postići. Tako je, na primjer, cilj zakona na kojima se temelji pravni sustav, ostvariti kao krajnji cilj "pravdu".

Idealni tipovi

Weber ističe kako se u stvarnosti vlast nikada ne uklapa savršeno niti u jedan od navedenih triju tipova vlasti. Njegove tri kategorije su stoga "idealni tipovi", a svaki od njih definira "čisti" oblik vlasti. U određenim konkretnim primjerima, vlast se može temeljiti na dva ili više izvora. Stoga je moguće pronaći primjere vlasti koji se do određene mjere uklapaju u jedan od ova tri tipa vlasti, ali gotovo nije moguće pronaći savršeni primjer ijednog navedenog tipa.

Weberova nastojanja da definira moć i vlast vrlo su utjecajna. Pluralistička teorija moći i države prihvaća Weberovu definiciju kao temelj za procjenu tko drži moć u modernim industrijskim društvima.

Pobornici pluralističke teorije usredotočuju se na volju (ili želje) pojedinaca ili skupina da ostvare određene ciljeve. Želje ljudi tada se uspoređuju sa stvarnim odlukama koje donosi vlast. Smatra se da one skupine čije se želje ostvaruju imaju više moći od onih koji se takvim odlukama protive. Moć se stoga mjeri uspoređivanjem želja pojedinaca ili skupina koji žele utjecati na politiku vlasti s mjerama koje ta vlast poduzima. (O pluralističkim teorijama moći i države detaljnije se raspravlja na str. 593-601.)

Steven Lukes — radikalno stajalište o moći

Premda mnogi sociolozi prihvaćaju Weberovu definiciju moći, neki smatraju da je ta definicija suviše ograničena. Steven Lukes (1974.) izlaže jedno od alternativnih, radikalnih stajališta o moći. On polazi od teze da moć ima tri dimenzije ili tri lica, a ne tek jedno.

Donošenje odluka

Kao i pobornici pluralističke teorije, i Lukes smatra da je prvo lice moći proces donošenja odluka, pri kojem različiti pojedinci ili skupine izražavaju različita stajališta i preferencije te utječu na donošenje odluka u različitim sferama. Lukes se složio kako bi, u slučaju da vlast prihvaća politiku koju zagovaraju sindikati, to bio dokaz da sindikati imaju moć. Međutim, uvjeren je da je krivo usredotočiti se isključivo na proces donošenja odluka, s obzirom na to da se volja može nametati na niz manje očitih načina.

"Nedonošenje odluka"

Drugo lice moći ne odnosi se na proces donošenja odluka već se usredotočuje na "nedonošenje odluka". Moć se može koristiti i u cilju sprječavanja da određena pitanja uopće dođu u fazu odlučivanja ili sprječavanje samog čina donošenja odluka.

S toga stajališta, pojedinci ili skupine koje imaju moć čine to sprječavanjem onih koji trebaju donositi odluke da sagledaju sva moguća alternativna rješenja ili ograničavanjem dosega odluka koje su ovlašteni donositi.

Tako, na primjer, profesor može svojim učenicima ponuditi mogućnost da određenu zadaću pripreme ovaj ili sljedeći tjedan. U takvoj situaciji, razred naizgled raspoloživo određenoj moći, s obzirom na to da im je pružena prilika da sami donesu odluku. U stvarnosti, moć je zapravo još uvijek u rukama profesora koji je svojim učenicima

ma ograničio broj mogućih opcija. Učenici ne mogu slobodno donijeti odluku napisati tu zadaću ili ne i nisu u poziciji izabrati neku drugu opciju – na primjer uopće ne napisati zadaću.

Oblikovanje želja

Treće lice moći seže i dalje od naglašavanja važnosti donošenja odluka, kao i sklonosti koje izražavaju članovi društva. Lukes tvrdi kako se moć odražava i u oblikovanju želja, manipulaciji voljom i željama određenih društvenih skupina. Tako se neka društvena skupina može nagovoriti da prihvati, ili čak poželi, rješenje koje je za nju štetno.

Neke feministice tvrde kako u suvremenom britanskom društvu muškarci vladaju i svojim utjecajem nameću svoju volju ženama, uvjeravajući ih da je uloga majke i kućanice najpoželjnija uloga za žene. Feministice tako tvrde da žene koje prihvaćaju takvu ulogu zapravo bivaju eksploatirane od strane muškaraca.

Lukesova definicija moći

Istraživši prirodu moći, Lukes zaključuje kako moć možemo definirati ovako: "A obnaša moć

nad B, kada utječe na B na način koji je protivan njegovim interesima." Drugim riječima, Lukes tvrdi kako se moć obnaša nad onima kojima ta moć šteti, bez obzira na to jesu li svjesni da im šteti ili ne.

Lukes je zaslužan za preciziranje koncepcije moći te upućivanje na činjenicu da moć ima više dimenzija, a ne samo jednu. I sam priznaje kako je percepcija onog što je u interesu određenog pojedinca, ono što je za njega dobro, u krajnjoj konzekvenciji tek stvar shvaćanja. Tako neka žena koja je majka i kućanica može poricati da je njezina uloga manje poželjna od one njezina supruga ili tvrditi da u takvom odnosu nije eksploatirana.

Usprkos tom problemu, ta radikalna definicija moći postaje sve utjecajnije. Posebno često za takvom definicijom posežu marksistički sociolozi, koristeći je za pobijanje dokaza koje koriste sociolozi koji zastupaju drugačija gledišta.

Budući da ćemo mnoge od teorija detaljnije proučiti, pomnije ćemo razmotriti i pitanje definiranja i mjerenja moći. Započet ćemo analizom uloge države s obzirom na moć.

Država

Definicije države

Definicija države vjerojatno je puno manje kontroveržno pitanje od definicije moći. Weber je izložio definiciju države s kojom se većina sociologa uglavnom slaže. On definira državu kao "ljudsku zajednicu koja (uspješno) prisvaja prava na monopol nad legitimnom uporabom fizičke sile na određenom teritoriju" (Weber, u: Gerth i Mills, 1948.).

U modernoj Britaniji država vlada nad jasno definiranim geografskim područjem, koje uključuje Englesku, Sjevernu Irsku, Wales i Škotsku (premda je u današnjoj Britaniji došlo do određene decentralizacije moći i prijenosa ovlasti na Škotsku, Wales i Sjevernu Irsku).

Većina članova društva uvjereni su kako samo središnja vlast ima pravo uporabiti silu za postizanje određenih ciljeva. I drugi pojedinci ili skupine mogu rabiti nasilje, ali se djelovanje terorista, nogometnih "huligana" i ubojica ne smatra legitimnim. Samo je država u stanju otpočeti rat ili rabiti zakonodavni sustav da bi osudila pojedince na zatvor protivno njihovoj volji.

Na temelju Weberove definicije možemo zaključiti da se država sastoji od vlasti ili zakonodavnih tijela koja donose zakone, birokracije ili državne uprave koja provodi odluke vlasti, policije koja je zadužena za provedbu zakona, te oružanih snaga čija je zadaća štititi državu od vanjskih prijetnji.

Mnogi sociolozi smatraju kako se država sastoji od šireg niza institucija, što bi u Britaniji uključivalo i institucije socijalne skrbi, obrazovne i zdravstvene institucije. Neki sociolozi idu još i dalje i tvrde da su i nacionalizirane industrije (kao što je pošta) dio državnog aparata. Međutim, pri razradivanju svojih teorija države većina sociologa usredotočuje se na središnje institucije države, kao što su vlada i državna uprava.

Svijetom dvadesetog stoljeća dominiraju "nacije-države", koje smatraju svojim vlasništvom teritorije u svakom kutku svijeta (vidi str. 263-270, na kojima se detaljnije raspravlja o nacionalizmu). Međutim, mada države koje se uklapaju u Weberovu definiciju postoje već tisućama godina, te uključuju i staru Grčku, Rim i Egipat, kao i As-teke u Srednjoj Americi, država je relativno novo obilježje mnogih društava. Antropolozi su otkrili niz nedržavnih, "jednostavnih" društava, koja se ponekad nazivaju akefalnim ili "bezglavim" društvima.

Društva bez države

E. E. Evans Prichard (1951.) bavio se tijekom 1930-ih istraživanjem društva Nuera u Africi. To se društvo sastojalo od 40 različitih plemena, od kojih niti jedno nije imalo poglavara ili poglavicu.

Trebalo je donijeti tek nekolicinu odluka koje bi se odnosile na pleme kao cjelinu, kao na primjer treba li otpočeti napad na susjedno pleme ili inicirati mladiće u odrasle članove plemena. Takve su se odluke po svojoj prilici donosile neformalno, putem rasprava između pojedinih članova plemena.

Svaka plemenska skupina zasnovana je na određenom geografskom teritoriju ali ne tvrdi da ima isključivo pravo na tu zemlju. Tako više od polovine članova plemena Nuera živi na područjima na kojima nisu rođeni.

Pravni sustav kao takav nije postojao i niti je dan određeni pojedinac nije raspolagao posebnom odgovornošću za očuvanje reda u zajednici. Umjesto toga, muškarci koji su smatrali da su njihova prava povrijeđena, obično bi osobu koja je povrijeđila njihova prava izazvali na dvoboj do smrti.

U takvoj zajednici nije postojala nikakva vlast niti druge institucije koje bi se pozivale na monopol legitimne uporabe sile, a zajednica nije bila zasnovana na čvrsto definiranom teritoriju. Kao takvo, društvo Nuera smatra se zajednicom bez države.

Feudalna država

Niz sociologa i komentatora društvenih zbivanja smatra da je moderna centralizirana država relativno nova pojava i u mnogim dijelovima Europe. Tvrdi da se takva država nije razvila sve do okončanja razdoblja feudalizma.

U feudalnom društvu legitimna uporaba sile nije bila koncentrirana u rukama središnjih vlasti. Teorijski gledano, monarh je vladao ali je u praksi vojna moć i kontrola nad određenim teritorijima bila u rukama feudalaca koji su nadzirali pojedino područje. Tako Gianfranco Poggi opisuje kako se u Maconnaisu, u feudalnoj Francuskoj, kralj "uglavnom smatrao politički neefikasnom figurom" (Poggi, 1978.). Tako je grofu od Maconnaisa kralj dodijelio zemlju u zamjenu za opskrbu ratnika, ali već u dvanaestom stoljeću i drugi, manje moćni feudalski, kojima je grof ustupio određene teritorije, uspješno su vladali svojim teritorijima i

monopolizirali vojnu moć. Stoga država nije bila koncentrirana na jednom mjestu već u nekoliko odvojenih centara moći rasprostranjenima diljem zemlje.

Tek u sedamnaestom stoljeću francuska monarhija uspijeva uspostaviti vlast nad aristokracijom na cjelokupnom području. Nadalje, tek u devetnaestom stoljeću, sustav prijevoza i komunikacija dovoljno se razvija te omogućuje centraliziranoj državi da uspostavi čvrstu kontrolu nad udaljenim dijelovima teritorija zemlje.

Moderna država

Centralizirana država razvila se tek nedavno u mnogim područjima svijeta, ali je njezina važnost u modernim, industrijskim društvima doživjela značajan porast tijekom devetnaestog i dvadesetog stoljeća.

Tako je, npr., u Britaniji, u tom razdoblju država uvelike učvrstila svoj utjecaj i kontrolu nad ekonomskom sferom, kao i nad institucijama socijalne skrbi, zdravstvene zaštite i obrazovanja. Takav se razvoj odražava na sve veći rast bruto nacionalnog proizvoda (cjelokupna ekonomska aktivnost u društvu koje se može mjeriti monetarnim veličinama) koji institucije vlasti troše. Ekonomisti C. V. Brown i P. M. Jackson (1982.) izračunali su da je udio državne potrošnje u bruto nacionalnom proizvodu rastao s 8 posto 1890. na 29 posto 1932., 40,2 posto 1966. godine, te 51,4 posto 1976. Međutim, u razdoblju između 1977. i 1978. taj udio pada na 38,3 posto (*Independent Budget Review*, 10. ožujka 1999.).

Sve veća važnost države u industrijskim društvima navodi sociologe na zaključak da je toj instituciji potrebno posvetiti više pažnje. Posebno žustre rasprave vode se oko pitanja koje skupine društva kontroliraju državu, i u čijim interesima se državom upravlja. Stoga ćemo sada proučiti niz vrlo različitih socioloških gledišta o moći i državi, a otpočet ćemo proučavanjem funkcionalističkoga gledišta.

Moć — funkcionalistička perspektiva

Većina⁴ socioloških teorija slijedi Weberovu definiciju u dva važna aspekta:

1. Weberova definicija moći implicira da oni koji drže moć to čine na štetu drugih. Ona upućuje da postoji fiksna količina moći te stoga ako neki imaju moć, drugi je nemaju. Takvo se stajalište ponekad naziva koncepcijom moći "konstantnog zbroja". Budući da je količina moći konstantna, jedan pojedinac ili skupina drže moć u onoj mjeri u kojoj je drugi ne drže.

2. Druga važna implikacija Weberove definicije je da su pojedinci koji drže moć skloni uporabiti tu moć za promicanje vlastitih interesa. Moć se koristi u cilju promicanja posebnih interesa pojedinih skupina društva. Takvo se stajalište ponekad naziva koncepcijom moći "varijabilnog zbroja", budući da se moć u društvu ne smatra fiksnom ili konstantnom. Umjesto toga, ona je varijabilna, tj. može rasti ili se smanjivati.

Teorije moći temeljene na državi

Pristupi koje smo proučavali bili su usredotočeni na društvo: promatrali su državu i njezino funkcioniranje kao određeno vanjskim faktorima u društvu kao cjelini. Sada ćemo analizirati alternativno gledište, koje se temelji na posve drukčijem stajalištu.

Eric A. Nordlinger – autonomija demokratskih država

Teorije temeljene na društvu i teorije temeljene na državi

Prema Ericu A. Nordlingeru (1981.) su sve teorije moći i države temeljene ili na društvu ili na državi. Sva gledišta o državi i moći koja smo dosad analizirali, po Nordlingeru su usredotočena na društvo, a takvi pristupi su vrlo "utjecajni i među građanima i u novinarskim i znanstvenim krugovima". Pluralizam polazi od toga da je ponašanje države deteminirano demokratskom voljom naroda, dok teorija elita smatra da akcijama države upravlja mala skupina moćnih pojedinaca. Marksizam polazi od toga da državu oblikuju interesi vladajuće klase. Mada neke marksističke i neo-marksističke teorije priznaju da država može zadržati određeni stupanj autonomije, ne razrađuju to u dovoljnoj mjeri, jer na kraju zaključuju da država ne može funkcionirati protivno interesima vladajuće klase.

Nordlinger kritizira sve takve pristupe i kaže:

Zanemaruje se mogućnost da se želje i ciljevi države mogu u istoj mjeri odraziti na javnu politiku kao i želje šireg društva; ne razmatra se mogućnost da državni aparat ima i neke specifične interese, koji su potpuno divergentni željama društva; ne uzima se u obzir mnoga autonomna djelovanja države; ne proučavaju se brojne mogućnosti i prilike države da poveća autonomiju.

Nordlinger, 1981.

Nordlinger tvrdi da su pristupi temeljeni na društvu postali toliko dominantni da se stvara vrlo iskrivljena i jednostrana slika države i moći. Iako je društvo u mogućnosti utjecati na politiku države, ponekad se događa i suprotno. Upravo to Nordlinger naziva teorijom moći temeljenoj na državi. Država djeluje neovisno ili autonomno da bi promijenila društvo.

To je točno za demokracije, kao i neke druge tipove države, premda bi sve države trebale biti pod čvrstim nadzorom biračkog tijela.

Autonomija demokratske države pojavljuje se u tri oblika.

Državna autonomija prvog tipa

Državna autonomija prvoga tipa pojavljuje se kad su želje i ciljevi države u opreci sa željama najvažnijih skupina društva, te država provodi svoju politiku unatoč pritiscima društva da to ne čini. Na primjer, državnu politiku u Švedskoj često kreiraju kraljevski odbori. Oko 80 posto članova tih odbora državni su dužnosnici, a njihove se preporuke obično slijede čak i kada oni ne uživaju naklonost birača ili kad se elite izvan državnog vrha opiru takvoj politici. U Norveškoj odborima koji kreiraju javnu politiku često predsjedaju državni dužnosnici, i njihove se preporuke također obično prihvaćaju, bez obzira na oporbu takvoj politici.

Nordlinger smatra da postoji niz načina kako država može ojačati svoju autonomiju od šireg društva. Ti načini uključuju:

1. korištenje sustava tajnog donošenja odluka,
2. korištenje počasti, imenovanja ili ugovora kojima se protivnici takve politike uvjeravaju u nužnost prihvatanja određenih prijedloga,
3. korištenje državnih resursa u cilju suprotstavljanja resursima koje koriste protivnici (npr., posezanjem za sredstvima u državnoj banci u cilju jačanja valute koju špekulanti pokušavaju oslabiti),
4. prijetnju promjene niza političkih odluka, čime bi se mogli ugroziti interesi protivnika državne politike,
5. poduzimanje određenih akcija ili izdavanje priopćenja koji rezultiraju nepovjerenjem različitih skupina koje se protive državnoj politici.

Kako država sama po sebi ima golemu moć, ponekad je koristi da bi spriječila pojavu učinkovite oporbe.

Državna autonomija drugog tipa

Takva se autonomija pojavljuje kad država uspijeva uvjeriti protivnike svoje politike da promijene stajališta i podrže vlast. Nordlinger tvrdi da je to prilično čest slučaj te da primjere toga možemo pronaći u studijama klasičnih pluralista, kakva je Dahlova studija *Tko vlada (Who Governs?)*, vidi str. 596.). Iako Dahl tvrdi da je vlast u New Havenu djelovala u skladu s javnim mnijenjem, te da je politika koju je vodila bila kreirana pod utjecajem interesnih skupina, Nordlinger vjeruje da je vlast imala aktivnu ulogu u manipuliranju javnim mnijenjem. Npr., Dahl je sam isticao da je interes za program obnove grada bio vrlo malen, gotovo zanemariv, sve dok gradonačelnik nije nametnuo to pitanje te uspio osigurati potporu različitih in-

teresnih grupa. Nijedna od interesnih skupina nije ga podržala pri prvom izlaganju tog prijedloga. S takvog stajališta, Dahlov primjer dokazuje da država može češće djelovati autonomno i oblikovati javno mnijenje nego obratno, tj. da javno mnijenje oblikuje politiku države.

Državna autonomija trećeg tipa

Taj tip autonomije pojavljuje se kada država vodi politiku koja uživa potporu ili barem nije izložena protivljenju javnosti ili moćnih interesnih skupina u društvu. Vrlo često važne skupine društva nisu sigurne kakvu politiku podržati, pa donošenje odluka prepuštaju državi. Npr., između 1948. i 1971. u SAD-u farmeri, industrijski radnici i izvoznici gotovo nisu ni pokušavali utjecati na međunarodnu monetarnu politiku SAD-a. Iako se ta politika u znatnoj mjeri na njih odražavala, nisu bili u stanju predvidjeti efekte određenih poteza države pa su bili spremni prihvatiti bilo koju političku platformu koju je država predložila.

Zamjetan je znatan stupanj apatije u dijelu javnosti kad je riječ o državnim pitanjima, te država ima dosta manevarskog prostora, čak i kad je riječ o posebno važnim pitanjima. Nordlinger smatra da takva pitanja često uključuju "moguće promjene formalne moći državnih institucija, odgovornost za primjenu politike, dodjeljivanje sredstava iz proračuna, kadrovska pitanja, organizaciju i standardne operativne procedure".

Nordlingerovo gledište navodi na zaključak kako država ima značajan stupanj autonomije u mnogim pitanjima, bez obzira na to protivi li se društvo određenoj političkoj mjeri ili ne. Premda priznaje da je ta autonomija tek djelomična, on državi pripisuje mnogo veću neovisnost djelovanja nego drugi pobornici teorija temeljenih na državi. Njegovu teoriju podupire tek mali broj primjera iz prakse.

Drugi su sociolozi proveli mnogo opsežnija istraživanja, pokušavajući dokazati da država djeluje kao autonoman izvor moći.

Theda Skocpol – Povratak države

Autonomija država od društva

Theda Skocpol (1985.) vjerojatno je najutjecajniji teoretičar pristupa usredotočenog na državu. Objavila je niz radova o državi kao izvoru moći i snažno podržava ono što sama naziva *Povratkom države (Bringing the State Back In)*. Tvrdi da pluralisti, funkcionalisti, marksisti i neomarksisti polaze od toga da se država oblikuje pod vanjskim pritiscima i zanemaruju mogućnost da država može oblikovati društvo. Kao i Nordlinger, kritična je prema takvim pristupima. Tako izjavljuje:

Gotovo svi neomarksistički autori koji su proučavali državu svoje teorije temelje na duboko ukorijenjenim pretpostavkama usredotočenosti na društvo, uopće ne izražavaju sumnju da se, u osnovi, države inherentno oblikuju pod utjecajem društvenih klasa ili klasne borbe, te funkcioniraju s ciljem da zadrže i prošire postojeće modele proizvodnje. Stoga su po definiciji mnoge moguće forme autonomnog djelovanja države isključene.

Skocpol, 1985., str. 5

Autorica smatra da države raspolazu znatnom autonomijom, te kao takve imaju mogućnost ostvariti političke ciljeve. Ti ciljevi "nisu tek odraz zahtjeva ili interesa društvenih skupina, klasa ili društva u cjelini", jer države mogu imati i vlastite ciljeve i slijediti vlastite interese.

Skocpol vjeruje da je jedan od osnovnih ciljeva država ili dijelova državnog aparata povećati vlastitu moć. Konstatira da "možemo pretpostavljati da će jedno od (prikrivenih ili otvorenih) obilježja svake autonomne države biti snaženje prerogativa državnih dužnosnika". "Povlačit će se politički potezi, koji se razlikuju od onih koje zahtijevaju socijalni akteri", budući da države "pokušavaju učvrstiti vlast, političku dugovječnost i kontrolu državnih institucija nad društvom". Navodi niz primjera kako države često djeluju slijedeći isključivo vlastite interese.

U Peruu su visoki vojni časnici 1968. izveli državni udar te iskoristili moć države da planira gospodarski rast, oslabili oporbu i pokušali nametnuti novi poredak. Skocpol ističe da se u Britaniji i Švedskoj državna birokracija često protivi političkim potezima izabranih političara, te donekle uspijeva osigurati da se ta politika ne provodi tako da oslabljuje moć države. U SAD-u su Bijela kuća i State Department znatno udaljeni od javnog mnijenja i demokratske kontrole te često djeluju autonomno. Skocpolina istraživanja pokazuju da je u SAD-u nakon Prvog svjetskog rata ministarstvo poljoprivrede bilo vrlo moćna institucija države koja je djelovala neovisno u cilju ostvarenja vlastitih interesa.

Mogućnosti države

Premda su sve države u poziciji ostvariti vlastite ciljeve, na mogućnost da to učine djelovat će niz faktora:

1. Skocpol tvrdi kako su "suverenost, integritet i stabilna administrativna kontrola nad određenim teritorijem preduvjeti da država bude u mogućnosti provoditi određenu politiku". Ako država nije u mogućnosti u potpunosti nadzirati teritorij za koji je odgovorna, nedostaje joj osnova potrebna za ostvarenje vlastitih ciljeva.
2. Države s redovitim i znatnim izvorima prihoda moćnije su od onih koje takve prihode nemaju. Npr., ako neka država znatno ovisi o izvozu određene robe ili proizvoda (kao neke od zemalja Trećega svijeta), vrlo

je ranjiva u slučaju pada potražnje za tom robom ili smanjenja njihovih cijena. S druge strane, gospodarstva koja izvoze različite proizvode imaju pouzdaniji prihod.

3. Države u bogatim društvima mnogo će lakše donijeti odluku o podizanju poreznih stopa od onih država koje upravljaju siromašnim društvima. Time ujedno jača njihova moć.
4. Države koje su primorane posuđivati velike količine novca biti će u nepovoljnijoj poziciji od onih čiji su prihodi dovoljni za financiranje svih aktivnosti.
5. Države nerijetko dodatno povećavaju vlastitu moć ako uspijevaju regrutirati najsposobnije i najobrazovanije članove društva te ih uključiti u vlastite redove. Takvim potezom poboljšat će se unutarnja organizacija države, a ujedno će nedržavne institucije i druge skupine u društvu ostati bez pojedinaca koji bi najvjerojatnije mogli zaprijetiti moći države.

Skocpol vjeruje da konačan ishod toga hoće li država postati moćnom ili ne djelomično ovisi o tome koliko su dobro organizirane skupine u društvu. Ona kritizira marksiste zbog tvrdnje da država uvijek reflektira interese dominantne klase i kaže:

Političko artikuliranje klasnih interesa i konflikata nikad nije automatsko ili determinirano gospodarskom situacijom u društvu. Ono ovisi o sposobnosti pojedinih klasa za razvijanje svijesti, bolju organizaciju i bolje predstavljanje. Izravno ili neizravno, strukture i aktivnosti država u znatnoj mjeri oblikuju sposobnosti određene klase.

Skocpol, 1985., str. 25

Autorica smatra da marksistička politička sociologija "mora biti, ako ne u potpunosti, a ono barem djelomično promijenjena". Država oblikuje aktivnosti klasa u istoj mjeri u kojoj klase oblikuju aktivnosti države.

Na potencijale država bitno utječu i odnosi s drugim državama. Velike i snažne vojne snage povećavaju mogućnost države da obrani vlastiti teritorij ili ovlada teritorijem drugih država. Kontrola nad teritorijem temelj je sposobnosti države da prikuplja prihode i financira vlastite aktivnosti. Države mogu oslabiti zbog ratova, posebno ako oni nameću goleme troškove ili ako pretrpe vojni poraz. Izvanjske prijetnje mogu rezultirati unutar-njom slabošću, a ponekad država može izgubiti svoju autonomnost od društva.

Države i društvene revolucije

U jednoj od svojih najvažnijih empirijskih studija, Skocpol (1979.) uspoređuje revolucije u Francuskoj (1788.), Kini (1911.) i Rusiji (1917.). Tvrdi da su u sva tri slučaja aktivnosti država i nepovoljne pozicije u kojima su se zatekle odigrale ključnu ulogu u izbijanju revolucija. Kineska, ruska i francuska dr-

žava vodile su politiku koja je rezultirala smanjenjem njihove moći i dovela do situacije u kojoj su određene klase svrgnule državu. Premda je klasni konflikt bio važan u svim revolucijama, nijednu od revolucija ne možemo razumjeti ako ne razmotrimo ulogu države kao autonomnog aktera. Sve su tri države bile "imperijalne države – dakle diferencirane, centralno koordinirane administrativne i vojne hijerarhije koje su funkcionirale pod zaštitom apsolutne monarhije". Iako su različite okolnosti dovele do revolucije, Skocpol tvrdi da se u svima njima "revolucionarna kriza počela razvijati kad stari državni režimi više nisu mogli odgovoriti na izazove koje je nametala međunarodna situacija".

Na sljedećim stranicama detaljnije ćemo analizirati Francusku revoluciju da bismo ilustrirali argumente koje iznosi Skocpol.

Francuska

Francuska je sredinom 18. stoljeća vodila dva rata: rat za austrijsku baštinu (1740.–1748.) i sedmogodišnji rat (1756.–1763.). Oba su bila vrlo skupa, a Francuska je ostvarila neznatne vojne uspjehe, zapravo u Sedmogodišnjem ratu izgubila je nekoliko kolonija, koje su pripale Britaniji.

U Francuskoj 18. stoljeća oko 85 posto populacije činili su seljaci, no zemljoradnja nije bila visokorazvijena. Francuska je imala niži dohodak po stanovniku od Britanije i drugih europskih zemalja, što je ograničavalo bogatstvo na koje je država mogla ubirati poreze. Nadalje, porezni sustav bio je neefikasan, s brojnim iznimkama i odbicima za elitu, koja je i ubirala poreze. Zbog toga je Francuska država bila suočena s financijskim problemima, dodatno produbljenima angažmanom Francuske u Američkom ratu za neovisnost na strani američkih naseljenika a protiv Britanske vlasti.

U 1787. saziva se zakonodavna skupština, a ministar financija predlaže novi porez na zemlju da bi riješio financijske probleme. Skupština odbija prijedlog, ali zagovara uspostavu novog tijela koje će predstavljati zemljoposjednike, koje će biti mjerodavno za odobravanje novih poreza. Kada je kralj to odbio, izbijaju demonstracije i protesti u različitim dijelovima zemlje. Kralj tada saziva direktorij, koji se sastojao od različitih elita, ali to tijelo nije uspjelo postići sporazum. Većina članova tog tijela željela je ograničiti moć kralja, ali nisu se mogli suglasiti kako. Posljedica toga je da francuska država postaje paralizirana, a njezina slabost omogućuje masovne proteste. Skocpol kaže:

Do ljeta 1789. rezultat svega toga bila je "municipalna revolucija", val političkih revolucija koji je u cijeloj zemlji zahvatio gradove i gradiće diljem Francuske, uključujući naravno i slavni "pad Bastille u Parizu". S obzirom na istovremene političke krize ti-

Jekom 1788.–1789., mase obrtnika, sitnih trgovaca, nadničara i radnika nahrupile su u gradove zahtijevajući oružje i žito, te inzistirajući na kruhu i slobodi.

Skocpol, 1979., str. 66–67

Francuski monarh potom je svrgnut i zamijenjen revolucionarnom vladom.

Zaključak

Skocpol smatra da je u Francuskoj, Rusiji i Kini slabost države na koncu prouzročila revolucije. Zaključuje da "u sva tri slučaja... konačni je efekt opiranja reformama koje je zagovarala država bio pad monarhijske autokracije i dezintegracija centralizirane administrativne i vojne organizacije države". U svakom od tih slučajeva država je morala djelovati drukčije, te uvesti reforme prije, da bi pravodobno spriječila razvoj revolucionarne situacije. Svaki je režim svrgnut kombinacijom vanjskih pritisaka drugih država i načina na koji su "agrarni odnosi proizvodnje i zemljoposjedničke vladajuće klase narušavali stabilnost državnih institucija". Kako su klasni odnosi vrlo važni, ni jedna od tih revolucija ne može se razumjeti neovisno o potezima koje su poduzimale te države.

U sve tri zemlje revolucije su dovele do sloma starih režima, no oni su prije ili poslije zamijenjeni režimima u kojima je vlast bila još više centralizirana i koji su imali više autonomije nego stari režimi: Napoleonovim režimom u Francuskoj i komunističkim režimima u Kini i Rusiji. Skocpol kaže da je riječ o jasnim primjerima država koje su koncentrirale moć, a koje su ponekad poduzimale korake za zaštitu vlastitih interesa, a ne interesa različitih skupina društva.

Evaluacija teorija temeljenih na državi

Jedan od problema teorija temeljenih na državi je činjenica da su često nejasno definirale svoje teorijske pozicije. Stoga Bob Jessop tvrdi:

U žarkoj želji da kritiziraju pristupe temeljene na društvu, ne uspijevaju razlučiti tri različite vrste tvrdnji o državi. Nije jasno: a) odbacuju li takozvani pristup koji se temelji na društvu u potpunosti, te tvrde da bi država trebala biti potpuno neovisna varijabla; b) biraju li suprotan pravac sa željom da izazovu polemike, te jednostrano ističu važnost države kao vitalnoga kauzalnog faktora ili c) sugeriraju li kako će tek kombinacija teorija temeljenih na društvu i onih temeljenih na državi na izvjestan način moći pružiti cjelovito objašnjenje kompleksnih odnosa između države i društva.

Jessop, 1990., str. 287

Većina kritičara spremna je prihvatiti da u proučavanju moći treba razmotriti i akcije države. Međutim, mnogi su skloni povjerovati kako Skocpol i slični autori suviše naglašavaju važnost države, nastojeći poduprijeti svoje stajalište argumentima. Nadalje, Jessop tvrdi da je krivo i zbunjujuće smatrati "državu" i "društvo" sasvim odvojenim institucijama. On stoga smatra državu i društvo tijesno povezanim, uvjeren kako pri proučavanju moći nije moguće u potpunosti ih razlučiti.

Jessop i McLennan tvrde da pristupi temeljeni na državi nude krive analize tzv. pristupa temeljenih na društvu koje napadaju. Jessop tvrdi da se zasnivaju na "lažnom svjedočenju" o jednostranom prihvaćanju pristupa temeljenog na društvu u drugim teorijama. Jessop konstatira da zapravo i druge teorije razmatraju moć države. McLennan (1989.) na sličan način tvrdi da mnogi marksistički autori, kao Poulantzas, priznaju da država ima "relativnu autonomiju", te da akcije države nisu posve determinirane društvom. McLennan zaključuje da je "s pragmatičnog aspekta, uvijek riječ tek o stupnju autonomije".

To je točno i kad je riječ o djelu Skocpolove i djelima mnogih marksističkih teoretičara moći, a teoretske razlike između tih pristupa mnogi zagovornici pristupa temeljenih na državi u znatnoj mjeri preuveličavaju.

Globalizacija i moć nacije–države

Brojni sociolozi i drugi počinju tvrditi kako analizu moći nije moguće ograničiti na proučavanje raspodjele moći u pojedinim nacijama–državama. To se odražava u nekim teorijama o kojima smo raspravljali u ovom poglavlju. U svojoj gramscijevskoj raspravi o britanskoj politici, David Coates (1984.) priznaje da djelovanje britanske države ograničava funkcioniranje međunarodnoga kapitalističkog sustava (vidi str. 617–619), kao i Tom Bottomore u ras-

pravi o elitama i gornjim slojevima društva (Bottomore, 1993., str. 619–620). Slično, i teorije temeljene na državi, kao npr. ona T. Skocpol, koju smo upravo analizirali, priznaju da na moć određene zemlje utječu i akcije drugih država.

No, teorije temeljene na državi naglašavaju autonomiju pojedinih država i značaj njihovih akcija. Pristupi koji tvrde kako globalizacija već postoji, polaze od toga da moć postoji i izvan nacija-

država pa su njihova djelovanja i njihova moć ograničeni. S takvog stajališta, odnosi moći sve se više šire izvan nacionalnih granica, a države gube dio svojih mogućnosti neovisnog djelovanja i oblikovanja društvenog života unutar vlastitih granica.

Postoji niz zagovornika te nekoliko kritičara teorije globalizacije. Započet ćemo proučavanjem ideja jednog od najžustrijih pobornika te teorije, Kenichija Ohmaea, a potom ćemo proučiti ideje nekih koji ne zauzimaju tako ekstremne pozicije.

Kenichi Ohmae – Svijet bez granica

Konzultant za menadžment i "poslovni guru" Kenichi Ohmae (1994.) prvenstveno je zaokupljen značenjem globalizacije, koja je poodmakla, te proučava posljedice za vodeće korporacije. No, njegova analiza obuhvaća i promjene raspodjele moći i ulogu nacija-država. Ohmae je jedan od najžešćih pobornika globalizacije pa su njegova gledišta pogodno polazište za proučavanje tog procesa.

Međusobno povezane ekonomije

Prema Ohmaeu političke su granice u globaliziranom svijetu sve manje značajne, posebno u najrazvijenijim regijama. Smatra da SAD, Japan i Europa tvore divovsku, međusobno povezanu ekonomiju (inter-linked economy – ILE), kojoj se priključuju zemlje koje se naglo razvijaju, poput Tajvana, Singapura i Hong Konga. Tvrdi kako ILE "postaje toliko moćna da guta većinu potrošača i korporacija, briše tradicionalne nacionalne granice, te sve snažnije gura birokraciju, političare i vojne strukture prema statusu industrija koje nestaju".

Ohmae smatra da takav razvoj događaja ima korijen u otvaranju svjetskoga gospodarstva koje uvelike olakšava trgovinu između pripadnika različitih nacija-država. Taj proces djelomično je posljedica naglog usavršavanja komunikacija. S razvojem kabela i satelitske TV, sve jeftinijim i češćim putovanjima u inozemstvo, kao i (u doba kada je Ohmae pisao svoje djelo) brzim razvojem Interneta, pojedincima postaje sve lakše vidjeti što konzumiraju ljudi u drugim zemljama. Također, pojedincima postaje sve jednostavnije kupiti ono što žele u drugim zemljama. Ohmae kaže:

U današnje su vrijeme ljudima diljem svijeta sve lakše dostupne izravne informacije koje ih zanimaju iz svih kutaka svijeta. Sami se mogu uvjeriti kakvi su ukusi i preferencije u drugim zemljama, modni stilovi, sportovi i stilovi života.

Ohmae, 1992., str. 19

U prošlosti su vlasti imale znatnu kontrolu nad dotokom informacija građanima. Danas to više

nije moguće. Kad ljudi shvate da je ono što dobivaju ispod standarda drugih zemalja, u inozemstvu će potražiti nešto bolje i uporno inzistirati na poboljšanju. Npr., u Japanu je raslo nezadovoljstvo stanovništva standardom stanovanja. Ohmae navodi da 10 milijuna Japanaca svake godine putuje u inozemstvo. Kad vide kako se živi drugdje, inzistiraju da vlast poduzme korake za poboljšanje standarda stanovanja u zemlji.

Osim sve slabije kontrole koju vlast ima nad protokom informacija, sve je slabija i kontrola vlasti nad gospodarstvom. Vlastima određene zemlje sve je teže zaštititi domaće industrije od konkurencije iz inozemstva. Teško je nametnuti carinska ograničenja da bi se spriječio uvoz, a u svakom je slučaju kontraproduktivno. Više carinske stope efikasan je potez samo za neka gospodarstva s niskim prihodima. Indija npr. štiti domaću automobilsku industriju od konkurencije iz inozemstva. Konačni je rezultat proizvodnja precijenjenih i zastarjelih modela automobila, koji ne zadovoljavaju potrošače. U razvijenim zemljama s višim prihodima, ljudi zahtijevaju dostupnost robe najviše kvalitete, bez obzira na to gdje se proizvodi. Ohmae kaže da to ne samo da pogoduje potrošačima, već je pozitivno i za gospodarstvo zemlje u cjelini.

Ohmae tvrdi da se većina bogatstva više ne stvara u proizvodnji te da se najviše radnih mjesta otvara u gospodarstvima koja su otvorena stranim ulaganjima bilo koje kompanije: domaće, strane ili pak multinacionalne. Kaže da su "funkcije poput distribucije, skladištenja, financiranja, marketinga, integracije sustava i usluga legitimni dio poslovnog sustava, i mogu otvoriti isto toliko, a nerijetko i mnogo više, radnih mjesta od jednostavnih proizvodnih operacija".

Građani svijeta i regionalna povezanost

Pojedinci sve više postaju građani svijeta. Oni "žele kupiti najbolje i najjeftinije proizvode, bez obzira na to gdje se proizvode". Regionalna gospodarska povezanost postaje važnija od nacionalnoga gospodarstva, a udaljeni dijelovi svijeta povezani su poslovno i drugim vezama. Kalifornijska poduzeća često imaju čvršće veze s azijskim tvrtkama nego s tvrtkama u ostalim područjima SAD-a. Hong Kong je čvrsto povezan s dijelovima Kanade, jer se mnoštvo poslovnih ljudi iz Hong Konga preselilo u Kanadu, bojeći se konzekvenca povratka Hong Konga pod kinesku jurisdikciju. Također je primjetno snažno ulaganje japanskih kompanija u područje Alsace-Lorraine i južnog Walesa.

Ako nacionalne vlasti pokušaju ograničiti ili ugušiti te veze, smanjuju ekonomski rast zemlje i izazivaju nezadovoljstvo svojih građana. Ni vlasti više nisu u poziciji kontrolirati vlastita gospodarstva na način koji je bio uobičajen. Financijska elita mo-

že brzo premještati goleme količine novca diljem svijeta. Vlasti više ne mogu određivati porezne ili kamatne stope ili pokušavati fiksirati vrijednost vlastite valute zanemarujući sve te činjenice.

Nacionalna se politika može brzo pokazati neučinkovitom ako financijski kapital ili korporacije odluče preseliti novac ili vlastito poslovanje drugamo. Štoviše, Ohmae tvrdi da korporacije više ne bismo trebali promatrati kao tvrtke temeljene u određenom društvu. Da bi bile uspješne, moraju proizvoditi najbolje proizvode na svijetu. Troškovi razvoja takve proizvodnje često su vrlo visoki te će samo globalni uspjeh podmiriti početne investicije. Da bi ostvarile takav uspjeh, korporacije moraju imati uporišta u međusobno povezanom gospodarstvu i prilagoditi svoje poslovanje i proizvode lokalnim uvjetima. To nije moguće ostvariti ako poduzeća ne odustanu od toga da budu prvenstveno temeljena u jednoj zemlji.

Vlade i potrošači

Ohmae drži da su vlade u velikoj mjeri izgubile moć regulacije i kontrole nacionalnih gospodarstava i informacija unutar vlastitih granica. Druga važna funkcija vlade, osiguravanje vojne sigurnosti, gubi na važnosti. U međusobno povezanom gospodarstvu borba između nacija za određeni teritorij više nema smisla. Vojni napad na susjednu zemlju uključio bi i uništenje dobara u vlasništvu vlastitih građana, kao i prekidanje gospodarskih aktivnosti koje pridonose bogatstvu vlastite zemlje. Stoga države poput Singapura imaju neznatne vojne snage, ali ne žive u strahu od vanjske vojne prijetnje.

U Ohmaeovoj slici svijeta moć sve više prelazi s nacionalnih vlada na pojedinačne potrošače. Vlade i kompanije prisiljene su prilagoditi se potrošačima žele li biti ponovno izabrane ili osvojiti i zadržati klijente. To je svijet pluraliteta kultura, u kojem se "ljudi u znatnoj mjeri razlikuju u očekivanjima kako žele živjeti". Režimi koji pokušavaju održati ili nametnuti jedinstvenu, nacionalnu kulturu (poput komunističkih režima) osuđeni su na propast.

Ako su države izgubile veći dio svoje ekonomske uloge i moći, kao i ulogu u kontroli informacija, te gube vojnu ulogu, a više ne postoji jedna nacionalna kultura koju je potrebno zaštititi, pitanje jesu li one još uvijek neophodne? Imaju li još uvijek neku moć? Ohmae smatra da su države i nadalje potrebne te da zadržavaju određenu ograničenu moć. Prvenstveno su potrebne radi ostvarenja uvjeta u kojima će potrošači, radnici i korporacije moći doživjeti procvat u globalnom gospodarstvu. Države su još potrebne da bi osigurale infrastrukturu (poput cestovnih mreža i pravnog sustava), koja je neophodna za funkcioniranje poduzeća. Prvenstveno, države trebaju pokušati osigurati najbolju mo-

guću izobrazbu svojim građanima. Ohmae je uvjeren da u konačnici ekonomski uspjeh ovisi o visokoobrazovanoj, poduzetnoj i dobro informiranoj populaciji. Kako bi se ostvarili ti ograničeni ciljevi, vlade su još uvijek prisiljene podizati porezne stope. No, ako su te stope suviše visoke, učinak će biti kontraproduktivan jer će se poduzeća jednostavno premjestiti nekamo drugamo.

Evaluacija

Ohmaeovo viđenje svijeta u kojem političke granice postaju sve nevažnijima, a moć sve više prelazi na potrošače, doživjelo je niz kritika. Ohmae zanemaruje kontinuiranu ulogu nacije-države u kontroli pristupa vlastitom teritoriju kao tržištu međunarodnih korporacija. Iako u svjetskoj ekonomiji postoji pomak prema slobodnoj trgovini, to je još uvijek nedosanjani ideal. Tri najveća kapitalistička bloka — Japan, Sjeverna Amerika i Europska unija — i nadalje ograničuju trgovinu, kako u međusobnim odnosima tako i s nacijama izvan tih blokova.

Tvrđnjom da važnost vojnih kapaciteta značajno pada, Ohmae je zasigurno pretjerao. Naime, ni potrošači ni korporacije nisu u poziciji rabiti vojnu silu da bi nametnule svoju volju drugima. Stoga Nigel Harris kaže: "Države imaju monopol na vlastitom teritoriju za uporabu fizičke sile, dok kompanije uglavnom nemaju ništa više do sigurnosnog osoblja" (Harris, 1992.). Individualni potrošači još su manje u mogućnosti uporabom sile nametnuti drugima svoju volju.

Čak i ako je Ohmae u pravu da moć nacija-država doživljava pad, neobično je da pripisuje toliko moći potrošačima. Mnogi drugi teoretičari globalizacije tvrde da moć prelazi na korporacije, a ne na potrošače (vidi u nastavku). Neki teoretičari, poput Hirsta i Thompsona, postavljaju važno pitanje zbiva li se globalizacija uopće, dok drugi, poput Giddensa, prihvaćaju da se globalizacija već događa, ali ne iznose tako ekstremne tvrdnje o padu moći države. Analizirat ćemo neka od tih alternativnih gledišta.

Globalizacija i transnacionalne korporacije

Već 1971. Raymond Vernon je objavio knjigu u kojoj tvrdi da moć nacionalnih država sve više biva nadmašena moći multinacionalnih (sada često nazivanih transnacionalnih) korporacija. Vernon kaže: "Odjednom se stvara dojam da su suverene države ogoljene. Koncepti poput nacionalnog suvereniteta i nacionalne ekonomske snage sve više gube na značenju" (Vernon, 1971.).

Vernon je uvjeren kako moć nacija-država sve više slabi, ali smatra da ona prelazi na korporaci-

je
ci
li
lo
lja
no
i r
gl
na
dc
i t
m
19
gl
m
ko
Sk
Le
SL
Le
lje
jev
ve
ko
Tra
Sk
i g
to
(Sk
go
Sto
L
/

Sk
nog
se t
drž
nih
nah
na
rod
T
osn
1. e
2. p
3. k

je, a ne na potrošače. Multinacionalne i transnacionalne korporacije različiti autori definiraju različito, ali svi se slažu u jednom – riječ je o poslovima organizacijama koje djeluju u više zemalja, a njihove aktivnosti uključuju goleme iznose novca. Tako je, npr., Konferencija UN-a o trgovini i razvoju održana 1995., iznijela podatak da je globalna prodaja stranih podružnica transnacionalnih korporacija iznosila 5,2 milijuna milijardi dolara, što premašuje ukupnu vrijednost sve robe i usluga u svijetu (koje su iznosile 4,8 milijuna milijardi dolara) prema *World Investment Reportu*, 1995.

S obzirom na sve veću popularnost teorija globalizacije, ne čudi da neki sociolozi tvrde da moć u globaliziranom svijetu prelazi na takve korporacije. Jedan od takvih sociologa je i Leslie Sklair.

Leslie Sklair – Sociologija globalnog sustava

Leslie Sklair (1993., 1995.) vjeruje da države i dalje zadržavaju određenu moć, ali da se za razumijevanje globalnog sustava treba usredotočiti prvenstveno na funkcioniranje transnacionalnih korporacija (TNC).

Transnacionalno djelovanje

Sklair ističe da "najveće TNC raspolažu sredstvima i godišnjim prometom koji znatno nadmašuju bruto nacionalni proizvod većine zemalja u svijetu" (Sklair, 1993.). U 1992. je bilo 135 TNC-a čija je godišnja prodaja nadmašila 10 milijardi dolara. Stoga Sklair tvrdi:

Dobro poznate svjetske kompanije poput Forda, General Motorsa, Shella, Toyote, Pepsica, Coca Cole, Kodaka, Xeroxa (kao i mnoge druge, za koje većina nas nikad nije niti čula) raspolažu mnogo većom ekonomskom moći od većine zemalja svijeta.

Sklair, 1993., str. 7

Sklairov model temelji se na ideji transnacionalnog djelovanja. Definira ih kao "djelovanja koja se temelje na nedržavnim akterima i koja prelaze državne granice". Ona su različita od međunarodnih odnosa koji uključuju odnose između nacionalnih država. Sklair smatra da su transnacionalna djelovanja sve važnija u usporedbi s međunarodnim odnosima.

Transnacionalna djelovanja odvijaju se u tri osnovna područja:

1. ekonomskom,
2. političkom,
3. kulturno-ideološkom.

Ona odgovaraju djelovanjima:

1. transnacionalnih korporacija,
2. transnacionalne kapitalističke klase,
3. kulture i ideologije konzumerizma.

Sklair smatra da su transnacionalne korporacije pokretač globalnog sustava te ističe enormno bogatstvo takvih korporacija i ključnu ulogu koju one igraju u većini nacionalnih gospodarstava.

Transnacionalna kapitalistička klasa pokretač je globalnog sustava. Ta se klasa sastoji od visokorangiranih direktora TNC-a, "globaliziranih državnih birokrata", "političara i stručnjaka inspiriranih kapitalizmom" kao i "potrošačke elite" (trgovaca, medija) (Sklair, 1995.). Smatra se da upravo taj sloj donosi sustavski ključne odluke koje se odražavaju na cjelokupan globalni sustav, a pritom nastoje donositi odluke kojima će štititi vlastite interese unutar sustava. Premda uključuje i neke političare pojedinih nacija-država, ta se klasa protivi protekcionizmu koji nacionalne interese smatra važnijim od interesa te klase u cjelini.

Kultura i ideologija konzumerizma uključuje promicanje ideologije koja naglašava pozitivne aspekte konzumerizma. To postaje važno zbog široke rasprostranjenosti masovnih medija. Sklair kaže da su jeftini televizori, kasete i radioaparati "sada u potpunosti preplavili sve zemlje Prvog svijeta, gotovo u potpunosti urbane dijelove zemalja Druog i Trećeg svijeta, a sve više prodiru duboko u ruralne dijelove svake zemlje" (Sklair, 1995.).

Moć transnacionalnih korporacija

Kao i Ohmae, Sklair uglavnom smatra slabljenje moći države posljedicom razvoja kapitalizma. Za razliku od Ohmaea, uvjeren je kako je moć uglavnom upravo u rukama TNC-a, a ne potrošača. Stoga Sklair tvrdi:

Učinkovita kontrola globalnoga kapitala i svih resursa od strane TNC-a gotovo je završen proces. Postoji vrlo malo važnih nacionalnih resursa koji su u potpunosti isključeni iz ekonomskoga transnacionalnog poslovanja. Transnacionalna kapitalistička klasa vlada izravno, putem nacionalnih kapitalističkih političkih stranaka ili socijaldemokratskih stranaka koje nisu u poziciji ozbiljno zaprijetiti globalnom kapitalističkom sustavu, ili vlada neizravno, u većoj ili manjoj mjeri, nametanjem nekapitalističkim zemljama uvjeta za ulazak u globalni kapitalistički sustav.

Sklair, 1995., str. 95

Sklair smatra kako se potrošači vrlo učinkovito indoktriniraju ideologijom koju te korporacije nameću. Ne samo da novi globalizirani svijet ne djeluje u njihovom interesu već oni uglavnom pito mo konzumiraju proizvode koje im nameće kapi-

talistička ideologija. "Kontrola ideja koje su u interesu konzumerizma gotovo je potpuna."

Usprikoš nekim ekstremnijim tvrdnjama, Sklair priznaje određeni stupanj protivljenja kapitalističkom globalnom sustavu kao i to da nacije države i dalje zadržavaju određenu moć. Postoje i neki društveni pokreti koji se protive globalizaciji, koji kritiziraju ideologiju konzumerizma, a uključuju i pokrete za zaštitu okoliša. Međutim, Sklair je uvjeren da oni ne raspolažu dovoljnom moći da bi mogli ozbiljno ugroziti globalni kapitalizam.

Države su manje nemoćne. Sklair, npr., tvrdi da su SAD i nadalje iznimno moćna zemlja, posebno u usporedbi s nekim od zemalja Trećega svijeta ili čak većih TNC-a. On kaže:

Svih vodećih 500 korporacija prema časopisu Fortune (najveće korporacije svijeta) nemaju isti ekonomski utjecaj na SAD, na primjer, kakav je imalo nekoliko korporacija bakra na Čile ili korporacija koje trguju voćem na zemlje Centralne Amerike ili pak rudarskih korporacija na Južnoafričku Republiku.

Sklair, 1995., str. 99

U vrlo malo dijelova svijeta, npr. u Kini, TNC-i su dosad ostvarili tek neznatne uspjehe te nisu ostvarili veću moć od države.

Evaluacija

Sklairova je analiza suptilnija i u znatnijoj mjeri poduprta dokazima od Ohmaeove. Ona priznaje da globalni sustav vjerojatno ima i ozbiljnih nedostataka. Mnogo je logičnije tvrditi kako moć prelazi na TNC nego poput Ohmaea reći da su potrošači zapravo svemoćni. Unatoč tome, Sklair je vjerojatno procijenio moć kojom raspolažu TNC-i. On prvenstveno proučava kompanije koje se bave proizvodnjom, a malo govori o važnosti globalnih financijera, bankara i spekulanata, premda financijski kapitalizam uključuje znatniji i mnogo brži tok resursa nego investicije TNC-a u inozemstvu.

Neki teoretičari, poput Jeffreyja Friedena (1991.) pripisuju mnogo važniju ulogu finansijskom kapitalu. Dok se Sklair uglavnom usredotočio na analizu ekonomskih aspekata globalizacije, Kevin Bonnet promatra proces globalizacije šire.

Kevin Bonnett – globalizacija, moć i politika

Globalizacija

Kevin Bonnett (1994.) tvrdi da "više ne možemo smatrati kako moć u Britaniji (ili bilo kojoj drugoj razvijenoj zemlji) prije svega postoji unutar samog društva". Povijesno gledano, nacije-države relativno su nova pojava: Italija i Njemačka postale su ujedinjene države tek krajem 19. stoljeća,

a mnoge kolonije nisu postale autonomne države sve do prije nekoliko desetljeća, kada su stekle neovisnost.

U nekim dijelovima suvremenog svijeta – npr. u bivšoj Jugoslaviji – nacije-države su nastale raspadom zemlje. U svijetu se moć sve više manifestira ne samo unutar granica određene nacije-države već i izvan njih. Bonnet tvrdi da "korijeni ekonomske, političke, vojne ili ideološke moći koje oblikuju naše živote sve više leže izvan nacija i sve više djeluju na globalnom planu". Multinacionalne korporacije, međunarodna financijska tržišta, međunarodni sustavi komunikacija (npr. satelitska TV), kao i niz transnacionalnih organizacija (npr. Europska unija), iako djeluju izvan kontrole pojedinih nacija-država, često imaju znatan utjecaj na događanja u tim zemljama.

Bonnet priznaje da su međunarodne snage – npr. kolonijalna carstva i međunarodna trgovina – stoljećima imale iznimnu važnost, ali vjeruje da u novije doba globalne snage postaju još važnijima. On kaže: "Ono što je novo je opseg i intenzitet... veza i činjenica da prostor i vrijeme 'nestaju' zbog brzine i relativne dostupnosti putovanja i elektroničkih komunikacija."

Globalizacija i nacionalizam

Dok globalne snage do određene mjere reduciraju moć nacionalnih država izvana, to isto ponekad čine i iznutra. Transnacionalni i globalni odnosi mogu ojačati "lokalizme ili nacionalizme manjih razmjera". Etničke i nacionalne skupine koje zahtijevaju neovisnost o većim državama mogu se obratiti za pomoć i transnacionalnim organizacijama ili sigurnosnim sustavima da im pomognu izboriti neovisnost i državnost. "Baltičke države kao i drugi dijelovi bivšeg SSSR-a bile su u poziciji proglasiti neovisnost uz pomoć veza sa širim ekonomskim i vojnim organizacijama" kao što su EU i NATO. U zapadnoj Europi, škotski su nacionalisti naglašavali praktične aspekte proglašavanja neovisnosti o Engleskoj, dok bi istovremeno ostali u Europskoj uniji. Bonnett kaže:

Došli smo do toga da se gotovo svaki narod koji dijeli zajedničku kulturu i jezik sada nastoji definirati kao nacija. Jednom kad su se definirali kao nacija, logičan je korak u suvremenom svijetu postati nacija-država, tražiti suverenitet, neovisnost i nacionalno samoodređenje.

Bonnett, 1994.

S takvog stajališta, moć nacionalnih država suočava se s dvostrukom prijetnjom.

S jedne strane internacionalizam prijeti smanjenjem moći država da neovisno vladaju, dok pojava nacionalizama manjih razmjera i lokalizama prijeti potkopavanjem jedinstva postojećih država.

Evaluacija

Uključivanjem rasprave o problemu nacionalizma i lokalizma Bonnett dodaje vrlo korisnu novu dimenziju istraživanju globalizacije. Međutim, na određen način nacionalizam uključuje ponovno naglašavanje važnosti nacija-država i nacionalnih vlasti. Ponovno buđenje nacionalizama stoga nije moguće smatrati procesom koji neizbježno slabi moć država, s obzirom na to da se, istovremeno s nastojanjem da se umanjí moć postojećih država, zahtijeva moć novostvorenih država (vidi str. 263-270 na kojima se raspravlja o nacionalizmu).

Za razliku od Sklaira, Bonnett ne razrađuje detaljnije svoje tvrdnje o globalizaciji i ne razmatra podatke koji upućuju na zaključak da globalizacija možda još nije u tijeku. Za razliku od njega, teoretičari globalizacije čija ćemo gledišta sada pobliže razmotriti postavljaju pitanje je li proces globalizacije uopće u tijeku.

Paul Hirst i Grahame Thompson – dvojbe o globalizaciji

“Međunacionalna” i globalizirana ekonomija
Djelo Paula Hirsta i Grahama Thompsona pod nazivom *Globalizacija u pitanju (Globalization in Question, 1996.)* pokušava empirijski dokazati teoriju globalizacije. Kao i Sklair, i oni ističu ulogu transnacionalnih korporacija (TNC) ili multinacionalnih korporacija (MNC) kao osnovni argument. Analizu globalizacije počinju isticanjem razlika između globalizirane ekonomije i međunacionalne ekonomije.

Tvrde da se globalizirana ekonomija sastoji od sustava u kojem su “određene nacionalne ekonomije integralni dio sustava međunarodnih procesa i transakcija. Autonomni nacionalni ekonomski sustavi postaju društveno neprihvatljivi, s obzirom na to da tržišta i procesi proizvodnje postaju doista globalni.” Drugim riječima, nacije-države postaju gotovo irelevantne za modele ekonomske aktivnosti, a postojanje nacionalnih granica gotovo uopće ne utječe na modele trgovine.

Na razini međunacionalne ekonomije “procesí koji su determinirani na razini nacionalne ekonomije još su uvijek dominantni, a međunarodni fenomeni posljedice su različitih performansi nacionalnih ekonomija”. Svijet se sastoji od nacionalnih ekonomija između kojih postoji znatan stupanj interakcija.

Transnacionalne i multinacionalne korporacije

Hirst i Thompson smatraju korporacije ključnim testom je li svjetska ekonomija globalizirana ili međunacionalna. Razlikuju MNC i TNC. Kod MNC-a je važna nacionalna baza, a njihova je djelatnost

učinkovito regulirana unutarnjom regulativom vlade. Za razliku od njih, TNC su globalno temeljene, bez čvrstog uporišta. Članovi uprave tih korporacija raznih su nacionalnosti, a potencijalno su spremne poslovati, a ako je potrebno i uspostaviti temelj korporacije, u bilo kojoj zemlji svijeta.

Hirst i Thompson rabe vlastite podatke (temeljene na analizi prodaje, ukupne imovine i profita 500 korporacija 1987., kao i prodaji i ukupnoj imovini više od 5000 korporacija u 1992.–1993.) da bi ispitali jesu li te korporacije još uvijek MNC ili su postale TNC. Rezultati njihove analize upućuju da djelatnosti temeljene u matičnoj zemlji dominiraju u pogledu broja podružnica i filijala, lokaciji ukupne imovine i mjestu gdje se ostvaruju profiti. Na primjer, 1992.–1993. čak 75 posto njemačkih i japanskih proizvodnih korporacija prodavalo je robu u vlastitoj regiji/zemlji, u Ujedinjenom Kraljevstvu 65 posto, a u SAD-u 67 posto. Zaključuju kako u pretežno međunacionalnom gospodarstvu dominiraju multinacionalne korporacije.

Nacije-države i moć

Hirst i Thompson prihvaćaju mnogo uravnoteženiju poziciju pri raspravama o ekonomskoj upravi. Slažu se da “kombinirani učinci promijenjenih ekonomskih uvjeta i dosadašnje politike ukidanja kontrole razmjene čine ambiciozne i međunarodno divergentne strategije nacionalnoga ekonomskog upravljanja mnogo težim i kompliciranijim procesom”. Ako žele uspjeti u suvremenom svijetu, države su prisiljene prihvatiti sve sličnija načela.

Nadalje, Hirst i Thompson priznaju kako je mogućnost država “da autonomno upravljaju vlastitim društvima” bitno smanjena. Navode primjer socijalističke vlade u Francuskoj 1980-ih, koja je nastojala riješiti problem nezaposlenosti i recesije ubacivanjem dodatne novčane mase u gospodarstvo, ali su je negativne reakcije stranih investitora i financijera primorale da odustane od takve politike.

Hirst i Thompson vjeruju da usporedno s gubitkom ekonomske moći pada i vojna moć. To se događa budući da većina visokorazvijenih zemalja smatra neprimjerenim vođenje politike koja se temelji na uporabi vojne moći u posthladnoratovskom razdoblju ili nuklearnoj eri. Jednostavno je suviše riskantno voditi vojne kampanje kad je moguć nuklearni odgovor.

Države u određenoj mjeri gube i ideološku moć. Sa sve heterogenijom populacijom države više nisu u poziciji apelirati na lojalnost temeljenu na nacionalizmu. Raznolikost populacije čini teškom lojalnost tek jednom sustavu vrijednosti.

Premda Hirst i Thompson vjeruju da su mogućnosti država u današnje doba bitno smanjene, a u svakom slučaju znatno promijenjene, ne smatraju da je moć država u potpunosti nestala.

Država još uvijek zadržava ulogu "facilitatora i koordinatora privatnih ekonomskih aktera":

Država još uvijek zadržava središnju ulogu budući da u znatnoj mjeri osigurava kontrolu teritorija – regulaciju populacije. Ljudi su manje pokretljivi od novca, robe ili ideja: u određenoj mjeri ostaju "nacionalno usmjereni", ovisni o putovnicama, vizama, boravišnoj dozvoli i radnim kvalifikacijama.

Hirst i Thompson, 1996., str. 171

Upravo to daje državi demokratski legitimitet. Budući da može govoriti u ime cijele skupine ljudi, u poziciji je i dalje imati ključnu ulogu u pregovaranju o međunarodnim sporazumima. Hirst i Thompson takve sporazume smatraju ključnima za suvremena nacionalna gospodarstva. Zaključuju da "politika postaje više policentrična, s državama kao tek jednom razinom u kompleksnom sustavu preklapajućih i često konkurentskih institucija vlasti".

Evaluacija

Teoriju Hirsta i Thompsona moguće je kritizirati s niza aspekata. Najprije, njihovu analizu TNC-a i MNC-a moguće je vrlo različito interpretirati. Oni ističu kako "činjenica da se samo 30 posto aktivnosti kompanija odvija u inozemstvu ništa ne govori o strateškoj važnosti tih 30 posto aktivnosti za cjelokupnu poslovnu aktivnost tvrtki". Nadalje, definicija "domaćeg tržišta", na kojoj se temelje ti podaci vrlo je široka. Tako domaća regija Njemačke uključuje i ostatak Europe, Bliski istok i Afriku, a domaće tržište SAD-a uključuje i Kanadu, dok ono Japana uključuje cjelokupni jugoistok Azije.

Definicija TNC-a koju daju Hirst i Thompson suviše je restriktivna da bi im omogućila zaključak kako postoji vrlo malo istinskih TNC-a. Nadalje, kao što ističe Anthony Woodiwiss (1996.), Hirst i Thompson protiv se ekstremnom gledištu o "svijetu bez granica" (o kojem piše Ohmae), a to gledište nije reprezentativno za opreznija objašnjenja globalizacije.

Drugo, neki aspekti njihovih argumenata upućuju na suprotne zaključke od onih do kojih su autori došli. Njihovo naglašavanje regulacije na međunacionalnom planu dodatno potvrđuje teoriju globalizacije, budući da je međunacionalna regulacija ekonomije potrebna upravo zbog procesa globalizacije.

Treće, Woodiwiss tvrdi da oni uporno nastoje pronaći dokaze za potvrdu vlastitih teza te pritom zanemaruju kontradiktorne dokaze. Posebno zanemaruju transnacionalne utjecaje na druge segmente gospodarstva, osim korporacija (npr. turizam ili promjene tečajeva valuta).

Usprkos tim nedostacima, Hirst i Thompson uspjehno postavljaju pitanje ispravnosti ekstremnijih

verzija globalizacije. Dokazuju da domaća tržišta ostaju važna korporacijama, te su mnoge čvrsto povezane sa zemljom iz koje potječu. Također pokazuju da stalna kontrola nad teritorijem i mogućnost predstavljanja populacije na tom teritoriju dokazuje da države još uvijek raspolažu popriličnom moći koja drugim institucijama nije dostupna.

Anthony Giddens – globalizacija i visoka modernost

Za razliku od Hirsta i Thompsona, Anthony Giddens načelno prihvaća teoriju globalizacije. Kao što ćemo vidjeti, on eksplicitno kritizira Hirsta i Thompsona. No, Giddens je i kritičan prema ekstremnoj verziji teorije koju zastupa Ohmae, te odabire put koji je između onih mislilaca koji poriču da je globalizacija već u tijeku i onih koji smatraju da je ona transformirala svijet.

Globalizacija i odvajanje vremena i prostora

Anthony Giddens definira globalizaciju kao "intenzifikaciju društvenih odnosa na svjetskom planu, koja povezuje udaljena mjesta tako da lokalna zbivanja oblikuju događaji koji su se odigrali kilometrima daleko, kao i obratno" (Giddens, 1990.). To često uključuje događaje koji se odvijaju u drugim nacijama državama, a koji su ponekad izvan kontrole bilo koje države. Smatra da taj proces uključuje "odvajanje vremena i prostora", u kojem se interakcije protežu sve šire, tako da više nije neophodna fizička prisutnost da bismo stupili u interakciju jedni s drugima. Tehnološke inovacije, kao Internet i satelitske komunikacije, to omogućuju i smanjuju vrijeme potrebno za komunikaciju s drugima u raznim dijelovima svijeta. Nacionalne granice postaju manje važnima, a države su manje u mogućnosti kontrolirati što se događa u svijetu.

Konkurencija i globalna ekonomija

Dio tog procesa uključuje sve snažnije natjecanje između tvrtki u različitim društvima. Da bi tvrtke bile uspješne, primorane su se natjecati na globalnom planu. Ne mogu se osloniti na monopol na vlastitom, domaćem tržištu, jer otvaranje svjetske trgovine sprječava nacionalne vlasti da štite vlastite tvrtke od strane konkurencije.

Giddens izlaže neke dokaze kojima želi dokazati da je globalizacija poodmakla. On kritizira gledišta Hirsta i Thompsona tvrdeći da svjetska trgovina postaje sve važnija te je otvorenija no ikad. Prema Giddensu (1999.) samo je 7 posto bruto domaćeg proizvoda najbogatijih zemalja 1950. činio izvoz. Godine 1970. taj postotak raste na 12, a 1997. doživljava snažan rast na 17 posto. Nadalje, Giddens ističe kako je uloga svjetskih financijskih tržišta sve

veća i tvrdi da se "više od milijardu dolara na dan obrće u trgovanju valutama". Zatim, institucionalni investitori koji nevidenom brzinom prebacuju novac diljem svijeta postaju sve moćnijima. Prema njegovim podacima, u SAD-u su oni 1996. raspolagali imovinom od 11,1 tisuća milijardi dolara. Čak i ako su Hirst i Thompson u pravu kada tvrde da je veći dio trgovine još uvijek regionalan, Giddens je uvjeren kako "na razini financijskih tržišta postoji 'potpuno globalna ekonomija'".

Nacije-države i moć

Kakva je uloga vlada nacija-država u tim ekonomskim promjenama? Giddens vjeruje da promjene ograničuju njihovu moć. Nacije-države primorane su natjecati se da bi privukle strani kapital koji je u vlasništvu transnacionalnih korporacija, te zadovoljile očekivanja institucionalnih investitora. Stoga si ne mogu dopustiti vrlo visoke stope poreza da bi financirale skupe programe socijalne skrbi. Pokušavaju li nametnuti previsoke poreze, veliki biznis odlazi u druge zemlje i vlade ostaju bez prihoda neophodnog za financiranje socijalnih programa. Giddens ističe:

Nova era globalizacije je napad ne samo na ekonomsku osnovu države blagostanja već i na koncepciju građanstva da izjednačava bogatstvo s nacionalnim bogatstvom. Država je manje sposobna predstavljati efektivnu središnju kontrolu ekonomskog života.

Giddens, 1994., str. 140

Ipak, Giddens se ne slaže s autorima poput Ohmaea da je nacija-država izgubila moć i postala beznačajnom i pita: "Postaje li nacija-država fikcija kao što Ohmae tvrdi, a vlast nepotrebna? Ne, ali je njihov oblik promijenjen." (Giddens, 1999.) Istina je da vlasti gube dio ekonomske moći, ali neki drugi oblici moći još ostaju, a neki čak i jačaju.

Giddens vjeruje da vlast može ponekad koristiti nacionalističke sentimente da bi osnažila podršku populacije. Nadalje, uvjeren je da "nacije i dalje zadržavaju, i u predvidivoj će budućnosti zadržavati, znatan stupanj ekonomske i kulturne moći nad građanima, kao i u vanjskopolitičkim odnosima". No, uvjeren je da će takvu moć moći provoditi jedino u okviru aktivne međusobne suradnje s drugim državama, transnacionalnim skupinama, vlastitim lokalnim zajednicama i regijama. Svaki od tih faktora postaje sve važnijim, te nacionalne vlade sve više dijele moć s drugim skupinama i organizacijama, kako ne bi izgubile moć kojom raspolažu.

Evaluacija

Giddens nudi jednu od najuravnoteženijih analiza procesa globalizacije. Premda neki od njegovih ar-

gumenata nisu poduprli dokazima, on pokazuje da je u potpunosti svjestan kako su države još uvijek moćne, ali je ta moć u određenoj mjeri limitirana.

David Held – demokracija i kozmopolitski poredak

David Held (1993.) je britanski sociolog koji je detaljno proučio implikacije globalizacije za državu. Njegovo djelo dodaje novu dimenziju gledišta koja smo već razmotrili budući da uključuje i raspravu o tome na koji se način demokratski sustavi mogu prilagoditi ograničenjima i izazovima koje im nameće globalizacija. On govori o "sve snažnijem upletanju današnjih država i društava u regionalne i globalne mreže" i razmišlja kako razviti demokraciju u svijetu u kojem nacije države ne raspolažu apsolutnom moći.

Primjeri globalizacije

Held odlučnije od Giddensa naglašava utjecaj globalizacije.

On tvrdi da je, s ekonomskog aspekta, vladama sve teže kontrolirati vlastite ekonomije. Na primjer, države više ne mogu same određivati vlastite kamatne stope bez usklađivanja s onima u drugim zemljama. Ako vlada želi smanjiti kamatne stope da bi na taj način stimulirala nacionalnu ekonomiju, ponekad to ne može učiniti ako druge zemlje zadržavaju visoke stope, pa time privlači investicije. Svjetska financijska tržišta mogu oslabiti vrijednost valute neke zemlje primoravajući njezinu vladu da promijeni politiku uzimajući u obzir novonastale okolnosti. Nadalje, multinacionalne kompanije koriste sustave marketinga i proizvodnje globalnih razmjera. Isti se proizvodi prodaju u cijelom svijetu, a proizvodnja se premješta iz zemlje u zemlju bez obzira na želje nacionalnih vlasti.

Ekološka pitanja također sežu izvan nacionalnih granica. Uništavanje prašuma, onečišćenje zraka i nuklearne katastrofe mogu dovesti do uništenja okoliša u drugim dijelovima svijeta. Kako sve više ljudi putuje, zdravstveni problemi kao što je AIDS teško se rješavaju na razini jedne zemlje bez sagledavanja situacije u drugima.

Kao i drugi autori koji izučavaju globalizaciju, Held također ističe sve veću moć međunarodnih i transnacionalnih organizacija. Primjećuje da "Europska zajednica, NATO ili MMF smanjuju raspon mogućih odluka neke 'većine' u nacionalnim okvirima". Vojna pitanja također poprimaju globalnu dimenziju, s obzirom na postojanje mnoštva špijunskih satelita za prikupljanje tajnih podataka te interkontinentalnih raketa. Okončanjem hladnog rata, kao posljedica sloma

komunizma u Rusiji i Istočnoj Europi, sve su čvršći kontakti i kompleksnije međupovezanosti skupina nacija koje su prije bile neprijateljske jedne prema drugima.

Held ističe kako su neke zemlje u izrazito osjetljivoj poziciji u nastojanju da sačuvaju svoju neovisnost i autonomnost. Mnoge od zemalja Trećeg svijeta snažno su zadužene kod visokorazvijenih zemalja i oslanjaju se na njihovu pomoć i vojnu zaštitu. Te su zemlje "osjetljive i ovisne o ekonomskim snagama i odnosima nad kojima imaju malo ili gotovo nimalo kontrole".

Sve u svemu, nacije postaju sve manje izolirane, a istovremeno su sve manje u položaju kontrolirati vlastite poslove. To se ozbiljno odražava i na stanje demokracije u tim zemljama.

Globalizacija i kozmopolitiska demokracija

Demokracija se temelji na pretpostavci da skupina ljudi može kontrolirati vlastite poslove. Budući da postaje sve složenije ograničiti probleme na nacionalne granice, mnogo je teže i provoditi demokraciju. Kao što približava ljude, globalizacija može dovesti do "fragmentacije" i "dezintegracijskih trendova". Snažnija globalna povezanost približava različite kulture te može povećati izgled izbivanja konflikta i rata između pripadnika različitih kultura i nacionalnih identiteta. Budući da stare blokovske sile hladnoratovskog razdoblja postaju sve manje dominantne, ljudi izražavaju lokalne, regionalne, etničke ili nacionalne identitete čime se ugrožava demokracija. Globalizacija može "oslabjeti stare političke i ekonomske strukture, bez istodobne uspostave novih sustava regulacije".

Held tvrdi da su ti problemi rješivi jedino stvaranjem novoga demokratskog poretka koji će omogućiti ljudima različitih nacionalnosti i regija da zajedno odlučuju kako pristupiti problemima koji prelaze nacionalne granice.

Već od Drugoga svjetskog rata uvida se da je potreban određeni oblik međunarodnog prava i globalnih institucija kako bi se uspostavio mir u svijetu, te omogućilo rješavanje pitanja međunarodnog značenja. U poslijeratnom razdoblju osnovani su Svjetska banka i MMF, s ciljem regulacije nekih aspekata svjetskih monetarnih i ekonomskih sustava, a utemeljuju se i Ujedinjeni narodi. Iako je UN pokušao intervenirati u rješavanju nekoliko pitanja diljem svijeta, Held tvrdi:

Imidž međunarodne regulacije kakav projicira Povelja UN-a (i slični dokumenti) je imidž "država koje još uvijek ljubomorno štite suverenitet", no povezanost su i "mnoštvom odnosa": UN je pod pritiskom nužnosti rješavanja nesuglasica mirnim putem, te u skladu s pravnim kriterijima.

Held, 1993., str. 33-34

Zbog naglaska na suverenosti država, UN nije u mogućnosti učinkovito djelovati u većini situacija koje je pokušavao riješiti. Članovi Vijeća sigurnosti u mogućnosti su uložiti veto na bilo koju odluku koju ne odobravaju, a kako su stalne članice Vijeća Kina, SAD, Rusija, Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska, sporazum se rijetko postiže. Usprkos tome UN je, prema Heldu, korisna institucija budući da:

Usprkos svim ograničenjima nudi viziju novoga svjetskog poretka utemeljenog na kontinuiranom sastajanju vlada te, u određenim okolnostima, supronacionalne prisutnosti u svjetskim zbivanjima, posebice kada je riječ o ljudskim pravima.

Held, 1993., str. 36

Usprkos stanovitim uspjesima Held ne vjeruje da UN, ili slično tijelo, može rezultirati demokracijom u novom, globaliziranom svijetu. On predlaže kozmopolitiski model demokracije, u kojem će ljudi moći sudjelovati u odlukama koje se donose na različitim razinama. Neke bi se odluke donosile u novim regionalnim parlamentima, koji bi predstavljali određena područja poput Afrike ili Latinske Amerike. Postojeći Europski parlament mora ojačati. Neka transnacionalna pitanja moguće je rješavati referendumima koji bi se održavali u područjima svijeta koja se suočavaju s određenim problemima.

Pojedinci bi u kozmopolitskom modelu demokracije bili zaštićeni "skupom prava, uključujući građanska, politička, ekonomska i socijalna, koja će stvoriti okvir i definirati ograničenja demokratskog donošenja odluka". Ta bi prava bila inkorporirana u ustave nacija - država i međunarodnih tijela, a njihovu implementaciju štitali bi međunarodni sudovi, koji bi imali jake ovlasti sankcioniranja vlada koje odbijaju djelovati u skladu sa zacrtanim pravilima. Konačno, svijetu će biti potrebna "autoritativna skupština svih demokratskih država i društava - a cilj bi bio reformirani UN ili nadopuna toj organizaciji".

Zaključak i evaluacija

Held priznaje da njegovi prijedlozi sadrže i niz potencijalnih zamki. Ljudima će se nametati pitanja o novoj demokratskoj međunarodnoj skupštini - poput: "Hoće li ta institucija imati snage provoditi svoje odluke? Kako primjenjivati demokratski međunarodni zakon? Hoće li postojati centralizirana policija ili vojna sila?" No, Held je uvjeren da je većinu takvih pitanja moguće "riješiti", te da osnivanje nekog oblika međunarodnog tijela koje on predlaže nije izvan granica mogućeg.

Heldova su gledišta možda ponešto idealistička. Mada mnoge zemlje osjećaju posljedice globalnih problema, to nužno ne znači da će i njihovi interesi u vezi s tim obvezno biti isti. Na primjer, interes je

nije u situacija sigurnosti odluku ice Vijeća i Fran- s tome dući da:

ovoga ranom na, su- mjima, na.

ruje da kracijom laže m će donose donosile si pred- li Latin- mora juće je ili u edenim

demo- ićujući ra, koja emo- ıla in- đuna- itili bi lasti rti u svijetu vjih de- io refor-

i niz po- pitanja štini – rovoditi ski me- izirana da je da osni- oje on

listička. balnih i interesi teres je

siromašnih zemalja Trećega svijeta promijeniti neke aspekte globalne ekonomije koji pogoduju visoko- razvijenim zemljama, te ih one nastoje zadržati nepromijenjenima. Različita gledišta članica EU-a i nemogućnost UN-a da poduzme učinkovite akcije na mjestima kao što su Bosna, Kosovo i Čečenija upućuju da je Heldova vizija međunarodne demo-

kracije i suradnje teško ostvariva. Unatoč tome, on je vjerojatno imao pravo primijetivši da demokracije moraju biti u mogućnosti riješiti problem globalizacije, da moć ne bi postala sve udaljenija od građana nacija – država. Identificirati problem je lakše nego pronaći za nj rješenje, ali to bi barem bio korak u pravom smjeru.

Michael Mann – izvori društvene moći

U novijim djelima Michael Mann (1986., 1993.) otpočinje ambiciozan projekt kojemu je cilj razvoj novih teorija moći i sociološke teorije uopće. Međutim, on se ne upušta u trenutne rasprave o moći i sociološkoj teoriji na apstraktnoj razini već povezuje svoju teoriju društvenog života s podacima o razvoju društava od 10 000 godina prije Krista pa sve do današnjeg dana. Pritom se vraća pitanjima o razvoju društva koja su toliko okupirala "klasične" sociologe – Marxa, Webera i Durkheima. Nadalje, Mann je u znatnoj prednosti pred tim eminentnim sociolozima budući da su mu dostupni najnoviji povijesni i arheološki podaci koji njima nisu bili dostupni.

Mannovo djelo sadrži elemente teorija moći o kojima smo raspravljali ranije u ovom poglavlju:

1. Slaže se s autorima poput Skocpolove da država može biti neovisan izvor moći te tvrdi da je "politička moć" jednako važna kao i ideološka, vojna i ekonomska moć.
2. Slijedi teorije globalizacije u tvrdnji kako teorije moći nije moguće ograničiti tek na istraživanje o podjeli moći unutar nacionalnih granica. Poput Helda i ostalih sociologa, Mann je uvjeren da se mreže moći mogu protezati u više zemalja, kao i po cijelom svijetu. Međutim, Mann ne smatra da je riječ o posve novom fenomenu, već tvrdi da mreže moći već duže zahvaćaju vrlo velika zemljopisna područja.

Na izvjesan način Mannovo djelo dovodi u pitanje ispravnost teorija moći u znatno većoj mjeri no pristupi usredotočeni na državu ili teorija globalizacije, budući da svoju analizu počinje napadom na vjerojatno jedan od temeljnih koncepata sociologije, koncept "društva".

Nepostojanje "društva"

Mann kaže: "Kad bih mogao, u potpunosti bih ukinuo koncept 'društva'". Premda radi jednostavnosti nastavlja rabiti riječ "društvo", želi istaknuti da "društva nisu unitarna. Ona nisu društveni sustavi (zatvoreni ili otvoreni), ona nisu cjeline". Mann tvrdi kako iz takvog stajališta logički proizlazi da nepostojeća društva ne možemo dijeliti na dijelove ili podsustave, kao što čini

Parsons, niti ih je moguće analizirati prema "razinama", kao u marksističkoj podjeli na bazu i nadgradnju. Nadalje, odbacuje ideju socijetalne evolucije jer je uvjeren kako društva nisu unitarna.

Pitanje je kako Mann uspijeva opravdati svoje odbacivanje toliko ključnih koncepata sociološke teorije. Njegov osnovni argument je vrlo jednostavan: ljudsko ponašanje nije, i nikad nije ni bilo, isključivo povezano ili uvjetovano nekim određenim teritorijem na kojem pojedinci žive. U suvremenom svijetu razvoj masovnih medija rezultira činjenicom da se kultura sve više širi preko nacionalnih granica. Ni širenje kulturoloških utjecaja nije sasvim nov: glavne svjetske religije kao što su islam i kršćanstvo stoljećima su imale utjecaj koji je uvelike prelazio nacionalne granice.

Poput teoretičara globalizacije, Mann tvrdi da društvo poput britanskog nije politička cjelina koju je moguće izolirati analizirati. Britanija je članica vojnog saveza NATO i ekonomske skupine naroda, EU-a. Mnoge su britanske kompanije u vlasništvu multinacionalnih korporacija sa sjedištem u inozemstvu. Putem trgovine na britansko gospodarstvo djeluju i događaji u drugim zemljama, a u zemlju se uvoze proizvodi iz svih dijelova svijeta. Da bismo mogli razumjeti britansku kulturu, politiku, vojne aktivnosti i ekonomiju, potrebno je razmotriti i što se događa u drugim dijelovima svijeta. Mann ističe da su tijekom povijesti trgovina, rat i osvajanja učinili da nikad nije postojalo neko sasvim izolirano društvo.

Mreže moći i tipovi moći

Na temelju takvih opservacija Mann zaključuje da se "društva sastoje od mnoštva sociospacijalnih mreža moći koje se preklapaju i isprepleću". Da bi u potpunosti mogli razumjeti društveni život, sociolozi moraju proučiti načine na koje ljudi ulaze u društvene veze koje uključuju uporabu moći.

Kako je moć ključna u Mannovoj teoriji, on je proveo prilično vremena objašnjavajući što moć

lektualnog yuppija, dok je sudac Thomas prikazivan kao običan čovjek, prihvatljivih pogleda na svijet. Zanemarena je činjenica da Anita Hill potječe iz siromašnog ruralnog područja.

Na kraju, prihvaćena je nominacija Thomasa za suca Vrhovnog suda.

Zaključak

Fraser tvrdi da cijela ta epizoda jasno ilustrira prirodu postmoderne politike te pokazuje kako su od ključne važnosti upravo načini definiranja argumenata. Pokazuje da su argumenti o onome što treba biti uključeno u sferu javnoga i onome što treba ostati privatnim od ključne važnosti; demonstrira kako nejednakosti između raznih društvenih skupina oblikuju postmoderne politiku u javnim raspravama. Taj slučaj također pokazuje da javne rasprave mogu izravno utjecati na aktivnosti države. Konačno, pokazuje kako je u javnoj sferi moguće čuti široku lepezu različitih stajališta.

Afera Thomas – Hill rezultirala je:

urušavanjem mita o homogenim "zajednicama". Tako se "crnačka zajednica" sada podijelila na crne feministice nasuprot konzervativnim crncima nasuprot liberalnim crncima nasuprot drugim skupinama tog segmenta društva koje je mnogo teže ideološki definirati. To je jednako točno i za "zajed-

nicu žena". Ta afera pokazuje da se žene neće uvijek svrstavati na stranu žena samo zato što su pripadnice istoga spola.

Fraser, 1995., str. 307

Postmoderna politika je mnogo kompleksnija no što je politika ikad bila.

Evaluacija

Fraserova ispravno primjećuje neke trendove u suvremenoj politici. Ona je zasigurno u pravu tvrdeći da su definicije onoga što treba pripadati sferi javnog i privatnog vrlo važne, kao i da su etnicitet i spolnost važna politička pitanja, kao i klasno. Međutim, zasigurno je suviše naglasila važnost razlika između moderne i postmoderne politike.

Problemima poput roda i etniciteta u prošlosti je pridavano manje značenje, ali to ne znači da oni nisu bili prisutni i u politici u prethodnim erama. (Primjeri uključuju rasprave o uvođenju prava glasa za žene, kao i kampanje za ukidanje ropstva). Nadalje, pluralitet različitih skupina oduvijek je postojao (kao npr. niz grupa za pritisak), a sve su nastojale nametnuti određena pitanja na dnevni red političkih rasprava. Ako je nastupio pomak prema postmodernoj politici koju Fraser opisuje, zacijelo je riječ o stupnju promjena, a ne o jasnom odbacivanju vrlo različitog sustava moderne politike.

Novi društveni pokreti i nova politika

Postmoderne teorije moći i politike, kao ona koja izlaže Fraser, naglašavaju fragmentaciju i širenje političkih rasprava, te to povezuju s padom važnosti konvencionalne stranačke politike. Sve je to usko povezano s pojavom i razvojem onoga što postaje poznatim kao novi društveni pokreti, koje neki sociolozi smatraju ključnim aspektom promjene naravi politike u suvremenim kapitalističkim društvima. Najprije ćemo ukratko izložiti osnovne karakteristike novih društvenih pokreta, a potom ćemo raspravljati o različitim gledištima o značenju tih pokreta.

Simon Hallsworth – "Razumijevanje novih društvenih pokreta"

Rad Simona Halswortha koristan je uvod u osnovne karakteristike novih društvenih pokreta.

Definiranje novih društvenih pokreta

Hallsworth smatra da se termin "novi društveni pokreti" koristi općenito za "pokrete kao što su feministički, za zaštitu okoliša, proturasistički,

protunuklearni, kao i pokreti za građanska prava koji su se u liberalno demokratskim društvima pojavili u 1960-im i 1970-im" (Halsworth, 1994.). Ti pokreti "novi su izazov etabliranim kulturnim, ekonomskim i političkim poretcima u razvijenim... kapitalističkim društvima". Termin se obično ne rabi za pokrete koji podupiru tradicionalne vrijednosti (kao što je pokret protiv pobačaja), za davno etablirane društvene pokrete (kao što su radnički sindikati) ili za konvencionalne političke stranke. Ponekad se rabi široko te obuhvaća i religijske pokrete kao što su Unifikacijska crkva – Moonies, Human Potential Movement i neke nepolitičke skupine, primjerice New age.

Problemi koji zaokupljaju nove društvene pokrete

Novi društveni pokreti obično se temelje na određenom problemu i usredotočuju na određeni društveni problem. Diješe se na dva tipa problema:

1. Osnovna preokupacija prvog tipa je "zaštita prirodnog i socijalnog okoliša, koji se smatra ugroženim". U toj su kategoriji skupine za zaštitu prava životinja

- (npr. Animal Liberation Front), protunuklearne skupine (npr. Campaign for Nuclear Disarmament) ili skupine za zaštitu okoliša (Greenpeace i Friends of the Earth). Obično se bore protiv "tendencije koju smatraju inheretnom logici modernog industrijskog poretka, a kojoj je cilj opljačkati i uništiti prirodni svijet". Neke radikalnije skupine tog tipa vjeruju da će njihove kampanje dokazati da je moguće stvoriti sasvim drukčije društvo, u kojem će ljudi živjeti u harmoniji sa životinjama, prirodnim okolišem te jedni s drugima. Druge si pak postavljaju skromnije ciljeve, npr. poticanje recikliranja da bi se smanjile štete u okolišu.
2. Cilj drugog tipa je "predanost i borba za poboljšanje prava povijesno marginaliziranih skupina društva, kao što su žene, etničke manjinske skupine i homoseksualci." U tu skupinu pripadaju i feminističke, proturasističke skupine, one koje se bore za prava homoseksualaca (npr. Outrage), kao i one koje se bore za zaštitu prava invalidnih osoba.

Nova obilježja novih društvenih pokreta

Novi društveni pokreti značajan su odmak od konvencionalne politike stranaka i grupa za pritisak, i to u nizu aspekata:

1. Takve grupe pokušavaju proširiti definiciju onoga što se smatra političkim pitanjem i uključiti i područja kao što su pojedinačne predrasude, kućanski poslovi te nasilje u obitelji.
2. Općenito, odbacuju razvoj birokratiziranih organizacija, te se odlučuju na neformalnije strukture. Hallsworth kaže: "Birokratska struktura takvih pokreta obično je slabo razvijena, donošenje odluka temelji se na potpunoj participaciji, imenuju vrlo malo (ako uopće) dužnosnika zaposlenih s punim radnim vremenom, a socijalne razlike između dužnosnika i drugih članova su neznatne." Ne zadovoljavaju se da delegiraju ili da ih predstavljaju elite, već djelovanje temelje na participativnoj demokraciji.
3. Novi društveni pokreti obično su raznoliki i fragmentirani, te se niz organizacija i neformalnih skupina nerijetko bavi istom problematikom. Nema središnjeg vodstva koje bi koordiniralo aktivnosti različitih skupina. Dobar primjer za to je feminizam (vidi str. 136-139, na kojima se raspravlja o različitim oblicima feminizma).
4. Za razliku od političkih stranaka, oni ne traže moć za sebe. Za razliku od tradicionalnih grupa za pritisak (kao što su sindikati i organizacije poslodavaca), ne služe se prijetnjama da će povući resurse (kao što je radna snaga ili kapital) kako bi ostvarili svoje ciljeve. Umjesto toga rabe raznoliki niz taktika, od nezakonitih izravnih akcija (koje ponekad uključuju i postavljanje bombi) do građanskog neposlušta. Također rabe niz načina, kao npr. objavljivanje knjiga ili pojavljivanje na TV da bi pridobili podršku za svoje ciljeve.

5. Novi društveni pokreti nerijetko se zalažu za vrlo različite vrijednosti u usporedbi s konvencionalnim političarima. Općenito, ekonomska pitanja povezana s poboljšanjem materijalnog standarda ne smatraju se prioritetnima. Uglavnom su preokupirani onim što Hallsworth i drugi nazivaju "postmaterijalističkim vrijednostima", koje su više povezane s kvalitetom života nego materijalnom udobnošću. Oni su proizvod društava u kojima se pretpostavlja da se osnovne ljudske materijalne potrebe (kao hrana i smještaj) mogu lako riješiti.
6. Hallsworth drži kako članove novih društvenih pokreta obično karakteriziraju određena svojstva koja ih razlikuju od konvencionalnijih političkih organizacija. Većina članova tih pokreta mladi su ljudi (posebno u dobi između 16 i 30 godina). Obično nisu niti iz tradicionalne radničke klase, a niti su pripadnici viših slojeva društva. Većina pripada srednjoj klasi, "te su obično zaposleni u javnom sektoru ili sektoru usluga (npr. profesori, socijalni radnici, medicinske sestre itd.), ili pak potječu iz obitelji u kojima su roditelji zaposleni u javnom sektoru". U takvim pokretima broj članova koji nisu zaposleni u konvencionalnom smislu riječi, osobito studenata i nezaposlenih, također je visoko zastupljen.

Zaključak

Hallsworth zaključuje kako nove društvene pokrete:

možemo smatrati glasnicima sasvim novog oblika politike u zapadnim liberalno demokratskim društvima. Njihova je jedinstvenost očita, s obzirom na nova pitanja koja pokušavaju riješiti postmaterijalističke vrijednosti koje zagovaraju, specifičnu organizacijsku strukturu, oblik političke aktivnosti s kojom se povezuju, kao i s obzirom na jedinstvenu strukturu njihova članstva.

Hallsworth, 1994., str. 10

Međutim, različiti su sociolozi raspravljali o istinskoj važnosti tih pokreta. Sada ćemo proučiti neke od takvih prijedora.

Stephen Crook, John Pakulski i Malcolm Waters – društveni pokreti i postmodernizam

Crook, Pakulski i Waters smatraju da je razvoj društvenih pokreta povezan s procesom koji nazivaju postmodernizacijom. Riječ je o jasnom prijelazu s politike modernih društava na novu politiku postmodernih društava. Premda je postmodernizacija proces koji je još uvijek u tijeku, te još nije u potpunosti dovršen, uvjereni su kako je "nova politika značajna i trajna promjena političke strukture razvijenih društava" (Crook, Pakulski i Waters, 1992.).

Stara politika u modernim društvima

Ta tri autora smatraju kako je politiku modernih društava odlikovalo nekoliko ključnih obilježja:

1. Dominacija političkih stranaka koje su podršku crpile iz pojedinih društvenih klasa.
2. Politika je u velikoj mjeri odražavala specifične interese tih klasa.
3. Politikom su dominirale aktivnosti elita koje su trebale predstavljati interese određenih socioekonomskih skupina.
4. Država je bila žarište svih političkih aktivnosti i centar moći. U Europi je razvijena birokratsko-korporativna država. **Korporativizam** je omogućavao predstavnicima dviju strana u industriji (kapitala i rada, ili poslodavaca i radnika) sudjelovanje u procesu donošenja državnih odluka putem organizacija koje su ustanovili. U Britaniji, npr. je osnovna podjela bila ona između Konfederacije britanske industrije (CBI) i Udruženja radničkih sindikata (TUC). Kako bi se postigla kompromisna rješenja te ublažila mogućnost izbivanja klasnih konflikata, te dvije skupine neprestano su pregovarale.
5. U starom političkom sustavu, političke se aktivnosti smatralo odvojenom, specijaliziranom sferom društvenog života, koja nije u domeni običnog čovjeka i njegovih svakodnevnih aktivnosti.

Nova politika u postmodernim društvima

Međutim, Crook *et al.* smatraju da zastarjela politika toga tipa sve više ustupa mjesto novoj politici, koja je vrlo različita.

Novu politiku odlikuju sljedeća svojstva:

1. Klasno određena potpora političkim strankama sve više slabi. Lijevo orijentirane stranke više se ne mogu osloniti na podršku radničke klase; ni desno orijentirane stranke više se ne mogu osloniti na potporu pripadnika srednje i više klase i računati s njihovim glasovima. Biračko tijelo postaje nepostojanije i sve se manje identificira s određenom klasom.
2. Politika je sve manje usmjerena prema posebnim interesima, a sve je više usredotočena na moralna pitanja koja se odražavaju na živote svih članova društva. Npr. briga za prava životinja, za mir ili ekologiju nije ograničena na određene klase, već se temelji na općem apelu na moralna načela. Nadalje, politička su stajališta ljudi sve više određena njihovim izborom životnog stila, a ne pripadnošću određenoj klasi. Stoga će ekološki pokreti uživati snažnu potporu svih onih koji odlučuju živjeti na način koji se uobičajeno smatra "zelenim" (npr. recikliranjem proizvoda ili pak vožnjom biciklom umjesto automobilom), a ne pripadnika određene društvene klase.
3. Nova politika više se ne temelji na oslanjanju ljudi na elite koje zastupaju njihove interese. U novoj politici društveni pokreti potiču svakoga da se uključi u kampanje kojima je cilj rješavanje određenih problema. Članovi novih društvenih pokreta često su vrlo

skeptični prema vodama, te žele da se njihove organizacije temelje na demokratskoj kontroli.

4. Nova politika više nije usredotočena na aktivnosti države niti joj je ključni cilj uključivanje posebnih interesnih skupina u procese odlučivanja na razini države. Sindikati i udruženja poslodavaca izgubili su znatan dio svojega nekadašnjeg utjecaja na vlast, a fokus politike više nije država već civilno društvo.
5. Riječ je o tako temeljnim promjenama da se nova politika "preliva i stapa sa sociokulturalnom arenom... protesti se izmjenjuju s dokolicom i spajaju u posvemašnji kontrakulturalni *Gestalt*". Politička stajališta nisu tek odraz vašeg životnog stila; odabir određenog načina života političko je stajalište i određeni oblik političke aktivnosti.

Postmodernizacija i prijelaz na novu politiku

Koji su uzroci tog prijelaza na novu politiku?

Možda je najvažniji faktor onaj koji Crook *et al.* nazivaju dekompozicijom klasa. Članovi društvenih klasa sve su manje slični jedni drugima. Sve je snažnija socijalna diferencijacija, te čak i pojedinci istog podrijetla postaju sve različiti jedni od drugih. Buržoazija se sve jasnije dijeli na vlasnike i menadžere, dok se radnička klasa dijeli prema regiji u kojoj živi, stupnju kvalifikacije, kao i prema "sve izraženijoj raznolikosti životnih stilova i obrazaca potrošnje". Srednja klasa također postaje sve heterogenija, s podjelama na profesionalno, administrativno i tehničko osoblje, te na zaposlenike u državnom sektoru i zaposlenike u privatnom sektoru.

Novi društveni pokreti obično privlače određene segmente populacije, kao što su mladi, geografski pokretljivi pojedinci, dobro obrazovani te oni koji se bave kreativnim i dobrotvornim zanimanjima. Međutim, Crook *et al.* smatraju da je to indikator "sociokulturalnih, a ne socioekonomskih podjela", te da je povezano sa životnim stilom i obrascima potrošnje, a ne s klasnom podjelom. (Detaljnije o stajalištima Pakulskog o klasi vidi str. 119-122.)

Drugi važan razlog prijelaza na novu politiku je sve veća važnost masovnih medija u postmodernim društvima. Kako mediji sve snažnije prodiru u sve sfere društvenog života, politika je sve više odraz manipulacije riječima i simbolima u masovnim medijima. U takvoj situaciji, politička pitanja jesu:

uvijek kontekstualizirana te povezana s globalnim pitanjima i općeprihvaćenim vrijednostima, često u obliku dramatičnih scenarija poput nuklearnog holokausta ili "stakleničkog efekta". Time se ti problemi dramatiziraju, stvara se dojam hitnosti njihova rješavanja, što rezultira stvaranjem masovne tjeskobe koja je iznimno snažan poticaj za akciju.

Crook, Pakulski i Waters, 1992., str. 156

Zasluga je medija što ljudi probleme promatraju sve više globalno, čime se smanjuje mogućnost

ograničavanja političkih problema tek na uske, posebne interese.

Zaključak

Crook *et al.* zaključuju kako je postmodernizacija dovela do trajnih promjena u politici, a posljedica toga je "sve snažnija diverzifikacija političkih procesa – organizacijske strukture mnogo otvorenijeg tipa, mnogo raznolikije elite, fluidniji i fragmentiraniji savezi, te mnogo kompleksnije mreže komunikacija". Također konstatiraju da "čak i ako normalizacija, koja je neizbježna, liši novu politiku određene idiosinkrazije, raznolikost koja ju odvaja od čvrsto klasno strukturirane stranačke politike u prošlosti, i nadalje će biti prisutna".

Evaluacija

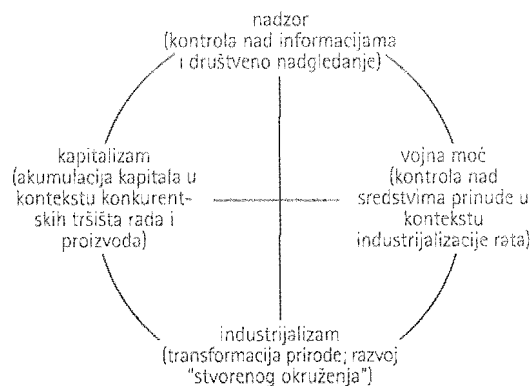
Crook *et al.* točno su uočili neke važne trendove suvremene politike, ali su ih precijenili. Neki autori tvrde da je raslojavanje klasa tek neznatno ako ga uopće ima (vidi str. 122-123). Drugi pak osporavaju gledište da je klasni temelj glasovanja znatno oslabljen (vidi str. 659-662). Radnički sindikati i poslodavci još imaju vrlo važnu ulogu u suvremenoj politici, te, s marksističkoga gledišta, autori poput Crooka *et al.* zanemaruju stalni snažan utjecaj kapitalističke ekonomije na politiku (vidi str. 609-619). Možda uravnoteženiju analizu novih društvenih pokreta i nove politike nudi Anthony Giddens, čija ćemo stajališta sada razmotriti.

Anthony Giddens – društveni pokreti i visoka modernost

Kao i Crook *et al.*, Anthony Giddens (1990.) uvjeren je da u suvremenim društvima dolazi do niza značajnih promjena. Međutim, za razliku od Crooka *et al.*, Giddens smatra da su te promjene posljedice razvoja modernosti, a ne tranzicije k postmodernosti. S razvojem modernosti i prijelazom u fazu koju naziva visokom modernosti ili radikaliziranom modernosti, dolazi do promjena, ali riječ je tek o promjeni prioriteta, a ne o potpunju transformaciji.

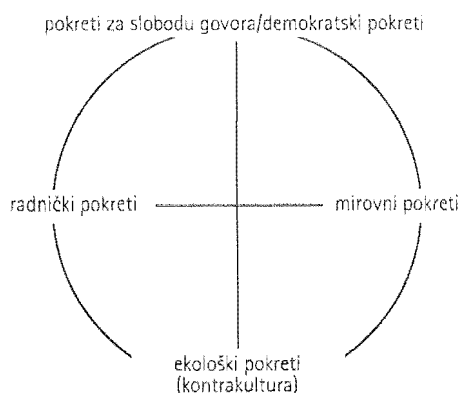
Giddens smatra da modernost ima četiri institucionalne dimenzije, što ilustrira slika 9.2.:

1. **Kapitalizam** je "sustav robne proizvodnje, koji se temelji na odnosu između privatnog vlasništva nad kapitalom i najamnih radnika, koji nemaju nikakvo vlasništvo." Analiza kapitalizma središnji je dio socioloških teorija koje razvijaju marksisti.
2. **Industrijalizam** je "uporaba neorganskih izvora materijalne energije u proizvodnji materijalnih dobara, tijesno povezana sa središnjom ulogom strojeva u proizvodnom procesu".



3. **Nadzor** "označava nadgledanje aktivnosti subordinirane populacije u političkoj sferi". Nadovezuje se na Foucaultovu teoriju (vidi str. 635-639), smatrajući da se to događa kako na radnim mjestima, tako i u zatvorima, školama i sličnim institucijama. Nadzor je pretežno u domeni nacija - država, a prijelazom na moderna društva sve više raste mogućnost države da nadgleda i prati populaciju.
4. **Vojna moć** "označava kontrolu nad sredstvima nasilja". Vojna je moć uglavnom povlastica nacija - država, a razvoj vojne tehnologije dovodi do industrijalizacije rata i povećava sposobnost nacija - država da pribjegnu uporabi sile.

Prema Giddensu, društveni se pokreti razvijaju, što se podudara s četiri institucionalne dimenzije koje ilustrira slika 9.3.



Socijalni pokreti povezani s jednom od te četiri dimenzije postojali su tijekom cijelog modernog razdoblja. Međutim, u visokoj, radikaliziranoj modernosti naglasak političkih aktivnosti nije više na radničkim pokretima koji su obilježili rano razdoblje modernosti:

1. Radnički pokreti povezani su s institucijom kapitalizma. Posebno su zaokupljeni "pokušajima ostvarenja defenzivne kontrole radnih mjesta putem sindikalizma te utjecajem ili preuzimanjem dijela moći države putem socijalističkih političkih organizacija".
2. Pokreti za slobodu govora/demokratski pokreti u skladu su s institucionalnom dimenzijom nadzora. Kao i radnički pokreti, njihova povijest u razdoblju modernosti vrlo je duga. U ranijim razdobljima bili su usko povezani s radničkim pokretima. U nastojanju da ostvare ekonomsko poboljšanje statusa svojega članstva, istovremeno su pokušavali realizirati veća prava u demokratskoj participaciji. U posljednje vrijeme sloboda govora i demokratski pokreti pokazuju tendenciju odvajanja od radničkih pokreta te samostalno vode vlastite kampanje. Primjer takvog djelovanja u Britaniji je Povelja 88 (Charter 88) koja se, između ostalog, bori za uvođenje Zakona o pravima britanskih državljana (Bill of Rights).

Giddens opisuje druga dva tipa pokreta – ekološke i mirovne – kao "novije u smislu da u posljednjih nekoliko godina postaju sve važniji i važniji". No, Giddens ne drži da je riječ o potpuno novim pokretima, budući da povijest oba pokreta datira iz ranijeg razdoblja modernog doba.

3. Mirovni pokreti povezani su sa sredstvima nasilja. Pacifističke pokrete bilježimo već u doba ranijih ratova, kao npr. Prvog svjetskog rata, kad su ratovi zbog sve snažnije industrijalizacije postajali sve destruktivnijima. Međutim, mirovni pokreti postaju sve značajnijima zbog "rasta rizika povezanih s mogućim izbijanjem rata, s obzirom na to da je nuklearno naoružanje ključna komponenta suvremenog doba".
4. Ekološki pokreti podudaraju se s institucionalnom sferom industrijalizacije. "Stvoreno okruženje" je stoga područje njihove brige. Kao ni mirovni pokreti ni oni nisu sasvim novi. Već u 19. stoljeću ekološki pokreti bili su usko povezani s romantizmom, a prvenstveni im je cilj bio "suprotstaviti se posljedicama koje moderna industrija ima na tradicionalne načine proiz-

vodnje, te posljedicama te industrije na prirodni okoliš". Krajem 20. stoljeća ti pokreti postaju sve važniji, čemu je djelomično razlog sve izrazitiji rizik izbijanja globalnih ekoloških katastrofa (kao globalno zagrijavanje i smanjenje sloja ozonskog omotača).

Zaključak

Giddens smatra da su globalizacija (vidi str. 630-631) i sve izraženiji rizik ključni faktori zbog kojih društveni pokreti čiji je cilj promicanje mira i ekološke svijesti postaju sve važnijima. No, on istodobno naglašava da takvi pokreti nisu sasvim nova pojava te nipošto ne zamjenjuju druge aktere kao izvor moći ili žarište političke aktivnosti.

Prema Giddensu stranačka politika, nacija - država i ekonomska moć poslovnih tvrtki i u postmodernim društvima ostaju ključni faktori. Proučavajući kako se moć može uporabiti za poboljšanje modernih društava, on kaže:

Mirovni pokreti, npr., važni su zbog svojeg utjecaja na podizanje razine svijesti, kao i za postizanje taktičkih ciljeva povezanih s vojnim opasnostima. Međutim, postoji i niz drugih utjecaja koji uključuju snagu javnog mnijenja, politike koju vode poslovne korporacije i nacionalne vlasti, kao i aktivnosti međunarodnih organizacija koje su od bitne važnosti u ostvarenju temeljnih reformi društva.

Giddens, 1990., str. 162

Društveni pokreti mogu postati sve važnijima i utjecajnijima, ali nisu zasjenili niti nadmašili utjecaje drugih političkih arena.

Evaluacija

Giddensova stajališta temelje se na prilično apstraktnom modelu modernosti i njezinim institucionalnim dimenzijama, što nije moguće poduprijeti detaljnim empirijskim dokazima. Budući da je njegova rasprava uglavnom općenite naravi, malo pažnje polaže detaljima kao što su podrijetlo i ciljevi pojedinaca koji se priključuju društvenim pokretima, kao i načini organiziranja tih pokreta.

Usprkos tome, njegovo je djelo važno jer pokazuje svijest o kontinuitetu u razvoju politike i društvenih pokreta, koje drugi autori zanemaruju, prečesto čineći stupanj njihove novosti i osebnosti.

Izborna ponašanja

Ako je Giddensova analiza točna, država još uvijek ostaje vrlo važan izvor moći, dok stranačka politika ostaje barem jednako važna kao i kampanje koje vode različiti društveni pokreti. U parla-

mentarnim demokracijama vlast se formira natjecanjem političkih stranaka na izborima. Upravo je taj proces tema ovog dijela, a usredotočuje se na obrasce glasovanja u Britaniji.